

Γλωσσικοί δείκτες στην Κυπριακή Διάλεκτο (ΚΔ)

Κωνσταντίνου Κώστας, Ηράκλειο Κρήτης

Υπό τον τίτλο *"Χρήση και κατανομή δεικτών της Κυπριακής Διαλέκτου στους μαθητές Μέσης Παιδείας των αστικών κέντρων της Κύπρου. Διάλεκτος και Εκπαίδευση"* υποστήριξα στις 26/06/97 στο Πανεπιστήμιο Αθηνών τη διδακτορική μου διατριβή.

Στόχος ήταν η ως προς την κοινή νέα ελληνική (ΚΝΕ) μέσω ανάλυσης γραπτών και προφορικών δεδομένων μελέτη σε γλωσσικό και κοινωνιογλωσσικό επίπεδο κάποιων δεικτών της ζώσας ΚΔ στη γλώσσα των μαθητών Μέσης Παιδείας στα αστικά κέντρα της Κύπρου. Προς τούτο συνέταξα ένα γραπτό ερωτηματολόγιο και συγχρόνως μαγνητοφώνησα σε περιβάλλον όσο το δυνατόν πιο ελεύθερης συνομιλίας, όσους το συμπλήρωσαν. Η έρευνα διεξήχθη μεταξύ 11/03/93 και 05/04/93 σε 16 σχολεία της νήσου με ένα τυχαίο δείγμα συνολικά 96 πληροφορητών με ίση ακριβώς αντιπροσώπευση κατά φύλο. Γυμνάσιο (γ' τάξη) και Λύκειο (γ' τάξη) αντιπροσωπεύονται επίσης στον ίδιο βαθμό.

Το εύρος του όρου *διάλεκτος*, που ξεκινά με κάποια διαχρονική ομαδοποίηση από τη λεξική και γραμματική σπανιότητα των μεταξύ των πλέον ηλικιωμένων ανευρισκόμενων τύπων και φτάνει μέχρι και τη συγχρονική γλωσσική παραλλαγή, ήταν για μένα η κατ' εξοχήν αιτία για αυτή τη μελέτη. Τοποθετώ εδώ τη διάλεκτο σε ένα συγχρονικό και πραγματικό επίπεδο. Δεν με ενδιαφέρει η σπανιότητα αλλά η κανονικότητα.

Ό,τι ακολουθεί βασίζεται στα κυριότερα συμπεράσματά μου.

I.

Όταν οι άνδρες του Γαλααδ κατέλαβαν για σκοπούς ελέγχου τις διαβάσεις του Ιορδάνη, χρησιμοποίησαν ένα πραγματικό ορό αληθείας ως σημείο αναγνώρισης για να εντοπίσουν τους Εφραιμίτες που ήθελαν

να διαφύγουν: Όσοι αρνούσαν ότι κατάγονταν εκ του Εφραΐμ τους διέταζαν να προφέρουν τη λέξη *schibbolet* και έτσι αντιλαμβάνονταν αμέσως, ποιος έλεγε ψέματα, αφού δεν μπορούσε να προφέρει το παχύ συριστικό και πρόφερε *sibbolet*!

Στην κρατούσα ελληνική μετάφραση των Εβδομήκοντα η εβραϊκή αυτή λέξη δεν αποδίδεται ούτε με το *στάχυς* ούτε με το *πλημμύρα*, παρ' όλο που η πρώτη παρατίθεται και ως δεύτερη γραφή. Αντίθετα, η ελληνική λέξη που χρησιμοποιείται είναι το άσχετο (σημασιολογικά) *σύνθημα*¹. Με αυτό τον τρόπο όμως δηλώνεται, κατά την αντίληψή μου, πολύ επιτυχώς η οιονεί "συνωμοτική" διάσταση κάθε γλωσσικής ποικιλίας: Δεν είναι το *σημαινόμενον* αλλά το *σημαίνον*, δεν είναι το *νοούμενον* αλλά η *χρήση* του, που οριοθετούν τη γλωσσική διαφορετικότητα.

Η άποψη ότι "*πριν ένα φώνημα εξαπλωθεί από λέξη σε λέξη ... είναι ανάγκη να αποκτήσει ως προς το αντίπαλό του ένα είδος γοήτρου*"² φωτογραφίζει με ακριβή και συνοπτικό τρόπο τη μεταβλητή από την οποία εξαρτάται ο εντοπισμός της διαλέκτου. Κάτω από αυτό το φακό προβληματικός δεν είναι μάλλον ο ορισμός του *τι είναι διάλεκτος* αλλά του *τι δεν είναι διάλεκτος*, ο καθορισμός δηλαδή ενός κέντρου αναφοράς, ή αλλιώς νόρμας ή πρότυπης γλώσσας, γύρω από το οποίο θα περιχαρκαωθεί η διάλεκτος. Ο οριακός χαρακτήρας αυτής της σχέσης είναι προφανής.

Για τους σκοπούς αυτής της εργασίας και εν αναφορά προς την κεντρικής σημασίας ιδέα των δεικτών του ερωτηματολογίου μία εύκολη και χρηστική απάντηση για το *τι είναι νόρμα* θα ήταν *η μορφή γλώσσας, την οποία στο πλαίσιο μιας εκπαιδευτικής πολιτικής και μέσα από αναγνωρισμένα από το κράτος εγχειρίδια, τα οποία συνέταξαν ειδικοί για το θέμα συνεκτιμώντας τα στοιχεία εκείνα, τα οποία για διάφορους λόγους θεωρήθηκαν καλύτερα από άλλα, μαθαίνει κανείς στο σχολείο και θεωρείται δόκιμο να ασκεί στην υπόλοιπή του ζωή για να αυξήσει της πιθανότητες να εκδηλώσει ανοδική κοινωνική κινητικότητα*.

Αυτό υποδηλώνει τρία πράγματα: Πρώτον, ότι η μορφή αυτής της γλώσσας είναι έντυπη, δεύτερον ότι κάποια γλωσσικά στοιχεία εκ των

¹ Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο.

² Sturtevant στο Labov, 1972, 263.

πραγμάτων θεωρήθηκε ότι είναι *καλύτερα* ή *σωστότερα* από κάποια άλλα και τρίτον ότι θα συνεχίσουν και στο μέλλον να θεωρούνται έτσι. Οποιαδήποτε λοιπόν πολιτική υπέρ της όποιας νόρμας εφαρμόζει ταυτόχρονα καί ένα μηχανισμό γλωσσικής ρύθμισης. Η νόρμα τελικά είναι δόγμα.

Από καθαρά εμπειρική πλευρά η νόρμα τοποθετείται στη σφαίρα του *τι πρέπει να λέγεται* ενώ η διάλεκτος του *τι πραγματικά λέγεται*. Το πρόβλημα των λεγόμενων γλωσσικών φραγμών δεν έχει την πηγή του στο χρήστη αλλά στην κοινωνική του αντιμετώπιση, δεν είναι θέμα αυστηρά γλωσσικής αδυναμίας αλλά μάλλον ταξικής ανοχής.

Νομίζω λοιπόν ότι η αρχαία σημασία *ομιλία, συνομιλία, συζήτηση* είναι για τον όρο διάλεκτος αλλά και για την κοινωνιογλωσσολογία η καλύτερη δυνατή ερμηνεία (όχι απόδοση), γιατί ακριβώς εστιάζεται στον πέραν της γραπτής γλώσσας χώρο και γίνεται υπόθεση πλέον όχι ενός εν δυνάμει συστήματος αλλά μιας εφαρμοσμένης αλληλεπίδρασης μεταξύ ενός πομπού και ενός δέκτη. Το *τι μάλλον χαρακτηρίζεται ως* (και όχι *είναι*) διάλεκτος εξαρτάται συχνά από εξωγλωσσικούς παράγοντες.

Η διάλεκτος (τοπική, καθομιλουμένη) δεν είναι απλώς θέμα φωνητικών, φωνολογικών, μορφολογικών, συντακτικών ή λεξικών διαφορών με τη νόρμα. Μιλώντας για διάλεκτο δεν εννοείται πάντα κάτι, το οποίο κατ' ανάγκην θεωρείται ότι μειονεκτεί έναντι της κοινής γλώσσας (νόρμας). Στην Ελβετία π.χ αξιολογούνται οι διάλεκτοι από όλους τους ομιλητές θετικότερα³. Ποιες διάλεκτοι θεωρούνται "άσχημες", "αποδεκτές" ή "ωραίες" φαίνεται ότι εξαρτάται από διάφορους παράγοντες, που ποικίλλουν από περιοχή σε περιοχή, μεταξύ των οποίων αυτός της "σχετικής απόστασης" φαίνεται να είναι σημαντικός και σχετικά σταθερός⁴.

³ Sieber, 1989, 123.

⁴ Wiggen, 1989, 79 και Trudgill, 1983, 209 για την υποκειμενικότητα της αισθητικής αξίας της γλώσσας. Επίσης, Schuppenhauer, 1983, 1421 για τους παράγοντες κύρους της διαλέκτου. Δες και Wiggen, 1989, 76 (άρθρο για τη Νορβηγία), όπου τα λεγόμενα είναι από διαφορετική σκοπιά και για το γραπτό λόγο αλλά ενδεικτικά για τη δυνατότητα ψυχοκοινωνικής φόρτισης της γλωσσικής ποικιλίας εκ μέρους της κοινότητας: "Έχοντας κανείς να εκλέξει μεταξύ εναλλακτικών μορφών όταν γράφει, αυτό ενεργοποιεί μια κάποια γλωσσολογική εγρήγορση (awareness) στο κοινό, μια συνείδηση που σε κάποιο βαθμό διατηρεί στο άτομο κάποια γλωσσολογική αυτοεκτίμηση (self esteem) και μια ετοιμότητα (alertness) απέναντι σε προσπάθειες πολιτιστικής υπόταξης".

Η νόρμα δεν ταυτίζεται με το τι χρησιμοποιείται περισσότερο, δεν είναι θέμα στατιστικής. Με δεδομένο ότι μία γλωσσική κοινότητα ομιλεί ποικιλίες θα μπορούσαμε να πούμε ότι κοινή γλώσσα είναι *το αποτέλεσμα της ενεργού αλληλεπίδρασης* μεταξύ των ποικιλιών. Λέγοντας δε *ενεργό αλληλεπίδραση* εννοούμε το εμφανές αποτέλεσμα της επενέργειας, επάνω σ' αυτό που χαρακτηρίζεται συλλήβδην ως γλώσσα, ιστορικών, οικονομικών, πολιτισμικών και πολιτικών δυναμικών.

Η *ενεργός* όμως απόσταση προς το κέντρο της αδιαμφισβήτητης νόρμας δεν καθορίζεται περισσότερο από τη φυσική χιλιομετρική απόσταση αλλά κατά βάση από τη μορφή της επικοινωνίας, που αναπτύσσεται με την περιφέρεια. Αυτό είναι πράγματι μία διεθνής διαπίστωση. Για την Κύπρο λοιπόν η έννοια της περιφέρειας έχει πολύ διαφορετικό περιεχόμενο συγκριτικά, ας πούμε, με ελλαδικές περιοχές. Οι λόγοι είναι προφανείς και ευδιάκριτοι.

Ως εκ τούτου το ζήτημα των γλωσσικών φραγμών τίθεται για την περίπτωση της Κύπρου διαφορετικά αναφορικά με τη νόρμα-κεντρική υποδήλωση του όρου. Παρά την οφθαλμοφανή διαπίστωση ότι η Κύπρος, συγκρινόμενη με τον υπόλοιπο ελληνικό γλωσσικό κορμό, στοιχειοθετεί αναμφίβολα ένα ιδιαίτερο διαλεκτικό γεγονός, αυτό δεν σημαίνει ότι και αυτόματα συνοδεύεται κατ' αρχήν και ως σύνολο από τη σχετική προβληματική, που ακολουθεί τη σχέση της (γλωσσικής) περιφέρειας με το (γλωσσικό) κέντρο.

Ειδικά εντός των ορίων της ελληνικής, στην περίπτωση της Κύπρου η έννοια της περιφέρειας έχει πολύ διαφορετικό περιεχόμενο σε σχέση με την ελλαδική επαρχία. Η ξεχωριστή κρατική οντότητα της νήσου είναι καταλυτικός παράγοντας. Λόγω κυρίως της εκπαιδευτικής πολιτικής μειώνεται μεν η απόσταση της διαλέκτου από το καθοδηγητικό κέντρο της ΚΝΕ αλλά από την άλλη αυξάνεται εκ των πραγμάτων λόγω της νομικοπολιτικής υπόστασης της κυπριακής κοινωνίας. Έχουμε δηλαδή μία άλλη νόρμα αναφοράς, την οποία θα χαρακτήριζα μάλιστα (με κατεύθυνση την ΚΝΕ), ως το πρώτο φίλτρο των ιδιωμάτων της νήσου, που οδηγεί σε μία τοπικά ευρύτερα αποδεκτή μορφή κοινής λαλιάς (ΚΚΔ), της οποίας το κύρος περιορίζεται αποκλειστικά εντός των φυσικών ορίων της νήσου. Έτσι, ονομάζω την περίπτωση της Κύπρου ως "διπλοκεντρική" και "διπλονορμική".

Μπορούμε, άρα, να κάνουμε τις εξής παρατηρήσεις:

α) ο όρος διάλεκτος αναφέρεται σε μια διαφορετική γεωγραφική ποικιλία, η οποία εν πάση περιπτώσει έχει ως κέντρο αναφοράς μία υπερκείμενη καθοδηγούσα (standard - νόρμα).

β) η σχέση νόρμας διαλέκτου δεν είναι σχέση περιέχοντος περιεχομένου γιατί η σχέση αυτή δεν είναι απόρροια αυστηρών γλωσσικών κριτηρίων αλλά μάλλον αποτέλεσμα μιας δέσμης γλωσσοκοινωνικοπολιτικών αιτίων. Είναι περισσότερο σχέση διαβαθμισμένου κύρους.

γ) με την έννοια του κύρους υπονοείται ότι για να αναπτυχθούν γλωσσικές σχέσεις τύπου νόρμα-διάλεκτος πρέπει το γενικότερο σύστημα μιας γλώσσας να έχει, όσον αφορά την κοινωνιογλωσσική του διάσταση, *ομοιογενή δράση σε ομοιογενή χώρο*. Χαρακτηρίζω σαν ομοιογενή δράση όλα τα κοινά σημεία αναφοράς και σαν ομοιογενή χώρο το φυσικό χώρο στον οποίο υπάγονται ή φιλτράρονται όλα τα κοινά σημεία αναφοράς.

δ) αν ο χαρακτηρισμός διάλεκτος ως τέτοιος οφείλεται αποκλειστικά στους (κοινωνιο)γλωσσολόγους και μόνο σ' αυτούς, δεν έχει λειτουργική αξία για την ίδια τη χρήση της διαλέκτου περισσότερη από όση για τη ζωή ενός ανθρακωρύχου η κατάταξη των ρημάτων σε ομαλά και ανώμαλα. Αν ο χαρακτηρισμός όμως προέρχεται από τους ίδιους τους φορείς της διαλέκτου και αν ως τέτοιος γίνεται αντιληπτός εκ μέρους τους, τότε πράγματι έχει τόση αξία όση η κατάταξη μιας φορολογικής δήλωσης σε μια συγκεκριμένη κατηγορία.

Θεωρώ ως εκ τούτου ότι σε μία σύγκριση ΚΝΕ/νόρμας και ΚΔ πρέπει να επισημανθούν τα εξής για να τεθεί και τα σωστό πλαίσιο της παρούσης εργασίας:

α) Μιλώντας για ΚΝΕ εννοούμε μία γλώσσα κύρους ευρύτατα αποδεκτή τόσο για τον προφορικό όσο και για το γραπτό λόγο, προστατευόμενη από την καθόλου ελληνική εκπαιδευτική πολιτική με ό,τι αυτό

συνεπάγεται για την πραγματικότητα της υλικής της υπόστασης. Αυτό σημαίνει ότι η ΚΝΕ είναι εν πολλοίς μία τεχνητή αλλά και τεχνική κατασκευή.

β) Εξ ορισμού το περιεχόμενο της ΚΔ, όπως παρουσιάζεται στο γραπτό και κυρίως στο προφορικό υλικό της εργασίας αυτής, έχει σαφώς εξατομικευμένη υπόσταση. Η όποια πιθανή κατασκευή νοείται εδώ ως τεχνητή για το μεν γραπτό ερωτηματολόγιο, στο σημείο που υπάρχει ανακολουθία μεταξύ του πραγματικά χρησιμοποιούμενου τύπου και αυτού που καταχωρίστηκε, για τις δε συνεντεύξεις στο βαθμό που παραβιάστηκε συνειδητά εκ μέρους του πληροφορητή η γνήσια διαλεκτική του χρήση. Ζητούμενο είναι και στις δύο περιπτώσεις οι λόγοι, που σπρώχνουν σε τέτοιες "συνθέσεις".

Όπως και να 'χει όμως το πράγμα στην ΚΔ οι κάθε είδους τεχνητές κατασκευές, εάν και εφόσον υπάρχουν, σφραγίζονται από την προσωπική επιλογή του κάθε πληροφορητή, σε αντίθεση με την ΚΝΕ, όπου τρόπον τινά η σύγκριση γίνεται πάντα ως προς ένα μοντέλο αναφοράς. Έτσι ή σύγκριση μεταξύ ΚΝΕ και ΚΔ είναι σύγκριση υπό όρους.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες και προϋποθέσεις είναι φανερό αλλά και αναγκαίο ότι πρέπει να διαγράψουμε και ενδεχομένως να μετακινήσουμε κάποια όρια για τον όρο διάλεκτος, όρια που πιθανόν να μην καλύπτουν τη σημερινή κατάσταση των πραγμάτων αλλά να ανταποκρίνονται στο περιεχόμενο του όρου διάλεκτος, όπως τον χρησιμοποιώ στην έρευνά μου. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο δεν μιλώ γενικά για διάλεκτο αλλά για συγκεκριμένα *διαλεκτικά χαρακτηριστικά με συγκεκριμένη συχνότητα στην κατανομή* μεταξύ πέντε βασικών παραμέτρων: ως προς το φύλο (Α/Κ), το Γυμνάσιο (Γ) ή το Λύκειο (Λ), τη σχολική επίδοση (ΕΠΙ), τη δηλωθείσα οικονομική κατάσταση της οικογένειας (ΟΙΚ) και τη γεωγραφική περιοχή (ΕΠΑ).

II.

Τα σωστά λοιπόν Ελληνικά είναι για τους Κύπριους μαθητές κυρίως αυτά που πληρούν τα παλαιότερα και νεότερα κοινώς αποδεκτά γραμματικά κριτήρια και ομιλούνται από τους μορφωμένους.

Η διάλεκτος ταυτίζεται με το τοπικό ιδίωμα, τη διαφορετική προφορά αλλά και με την ορθότητα και καθαρότητα. Γενικά, δεν φαίνεται να εκδηλώνεται οποιουδήποτε είδους καταπόνηση γύρω από το θέμα.

Η έννοια του ρήματος *καλαμαρίζω* ταυτίζεται με τα ελληνικά/την ελληνική διάλεκτο (την ομιλία των Ελλαδιτών δηλαδή). Παρατίθενται επίσης και φωνητικές ή μορφολογικές διαφορές. Σε αρκετές περιπτώσεις συνδέεται με τη γρήγορη ομιλία. Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι την ίδια τελευταία αυτή άποψη έχουν συχνά και Ελλαδίτες για τους Κυπρίους, πράγμα που οφείλεται μάλλον στην λόγω διαφορετικού επιτονισμού, φωνητικής και προφοράς σχετική αδυναμία στη διάκριση των μορφολογικών ορίων. Αξιοσημείωτη είναι η απάντηση ότι σωστά ελληνικά μιλούν εκείνοι που μιλούν λίγο σπαστά, όπου πρέπει να υπονοείται μάλλον η διαφορά στον υπερτεμαχιακό τόνο παρά η κατά Κυπρίους γρήγορη ομιλία των Ελλαδιτών.

Οι μισοί από τους πληροφορητές πιστεύουν ότι δεν ομιλούνται σωστά ελληνικά στην Κύπρο, ενώ οι υπόλοιποι διχάζονται μεταξύ καταφατικής απάντησης και "δεν ξέρω".

Ελαφρά προτίμηση εκδηλώνεται προς τον τρόπο ομιλίας των Ελλαδιτών σε σχέση με των Κυπρίων. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι τα καλαμαρίστικα συνδέονται αναλογικά με το ύψος της σχολικής επίδοσης και χαίρουν διπλάσιας εκτίμησης μεταξύ των Κ.

Ένα υψηλό ποσοστό 50% θεωρεί ότι στην Κύπρο δεν έχει κανείς πρόβλημα όταν μιλά μόνο διάλεκτο. Στις περιπτώσεις όπου δηλώθηκε ότι υπάρχουν προβλήματα υπονοείται όχι η απουσία του εξοπλισμού της ΚΝΕ αλλά μάλλον η άγνοια ξένης γλώσσας, της Αγγλικής κατά πάσα πιθανότητα.

Υψηλό ποσοστό 65% θεωρεί, αντίθετα, ότι υπάρχουν πλεονεκτήματα στο να μιλά κανείς διάλεκτο, τα οποία όμως δεν είναι κοινωνικής υφής αλλά αποδίδονται σε εθνικούς και τοπικιστικούς λόγους.

Η διάλεκτος δεν συνδέεται με την εξυπνάδα. Ο διαλεκτόφωνος χαρακτηρίζεται πάντως ως κοινωνικός και ειλικρινής, το ίδιο και ο μη διαλεκτόφωνος, αν και με μικρότερα ποσοστά. Αυτό σημαίνει ότι η γενικότερη κοινωνική επιτυχία δεν συσχετίζεται με τη χρήση ή μη διαλέκτου.

Στις αποκλειστικά θετικές ιδιότητες που παράθεσα στις ερωτήσεις προκύπτει για την περίπτωση της Κύπρου μία εικόνα εκ διαμέτρου δια-

φορετική από τα συνήθη⁵. Οι διαλεκτόφωνοι αξιολογούνται σαφώς και συνολικά θετικότερα, γεγονός το οποίο προσφέρει μια καλή απόδειξη, αν όχι για το υψηλό κύρος της ΚΔ, τουλάχιστο για τη *μη υστέρησή της έναντι άλλης γλωσσικής ποικιλίας*.

Έξι στους δέκα παραδέχονται ότι υπάρχουν συμμαθητές τους που μιλούν καλύτερα απ' αυτούς, ενώ οκτώ στους δέκα θεωρούν ότι οι καθηγητές τους τούς μιλούν διαφορετικά μέσα στην τάξη, απ' ό,τι μιλά κανείς εκτός τάξης. Δεν είναι όμως σίγουρο ότι με το *μέσα στην τάξη* υπονοείται μόνο μία μορφή ΚΝΕ ή απλώς μία πιο "ανώδυνη" διαλεκτική ποικιλία. Οι μισοί σχεδόν θέλουν να ομιλείται περισσότερη διάλεκτος μέσα στην τάξη και μάλιστα η κρατούσα άποψη είναι τόσο από καθηγητές, όσο και από μαθητές.

Ένα πολύ υψηλό ποσοστό 70% θέλει να συνεχίσει τις σπουδές του και μετά τη Μέση Παιδεία. Η επιθυμία αυτή εκδηλώνεται πολύ πιο έντονα στα Κ. Η πρόθεση για περαιτέρω σπουδές είναι ανάλογη του ύψους του οικονομικού στρώματος και της μόρφωσης των γονέων με καταλυτική τη θετική επίδραση της μορφωτικά ως προς τον πατέρα υπερτερούσας μητέρας. Χαρακτηριστική είναι η προτιμώμενη χώρα σπουδών. Η Ελλάδα κατατάσσεται στην τρίτη θέση πολύ πιο πίσω από την Κύπρο, η οποία είναι πολύ κοντά στην πρώτη προτίμηση *θέλω να σπουδάσω σε άλλη χώρα*. Για τις σχέσεις ενός γλωσσικού κέντρου προς μία διαλεκτική περιφέρεια (με όλες τις ιδιαιτερότητες της περίπτωσης της Κύπρου) οι προτιμήσεις αυτές μπορούν να διδάξουν κάτι για τους γενικότερους προσανατολισμούς της νέας γενιάς. Οι αιτίες δεν είναι του παρόντος.

III.

Στο δεύτερο και καθαρά γλωσσικό μέρος του ερωτηματολογίου προσπάθησα να διαγράψω, για πρώτη φορά ίσως, ένα είδος συγχρονικής γεωγραφίας της ΚΔ τρόπον τινά με κέντρο αναφοράς τις κατά την

⁵ Από διάφορες έρευνες προκύπτει ότι οι διαλεκτόφωνοι γενικά θεωρούνται καλοκάγαθοι και φιλικοί άνθρωποι αλλά λιγότερο έξυπνοι και λιγότερο άξιοι εμπιστοσύνης και ειλικρίνειας, όπως και κοινωνικά κατώτεροι (Ammon, 1983, 1500). Από την άλλη οι ομιλητές της νόρμας κύρους κρίνονται πιο έξυπνοι, αξιόπιστοι και μορφωμένοι (Trudgill, 1983, 211) αλλά και λιγότερο φιλικοί και κοινωνικοί (Cheshire - Trudgill, 1989, 105).

αντίληψή μου κυριότερες πραγματικές και όχι ιστορικές γραμματικές διαφορές της με την ΚΝΕ με έμφαση μάλιστα στο ρήμα.

Παρ' όλο που η καθαρή υπεροχή τόσο της ΚΔ όσο και της ΚΝΕ αποδεικνύεται πρακτικά ισοδύναμη στους 70 περίπου γλωσσικούς δείκτες που ερευνούνται, δεν ήταν πάντα εύκολο να αποφασίσει κανείς τι είναι διάλεκτος και τι όχι. Δεν είναι άλλωστε όλοι οι δείκτες ισοδύναμοι. Το ιστορικό κριτήριο μπορεί να προσφέρει κάποια βοήθεια αλλά δεν είναι πάντα το καλύτερο σωσίβιο. Η σχέση αυτή νόρμας και διαλέκτου θέτει το ουσιαστικότερο κατά την άποψή μου θέμα του *βαθμού διαλεκτικότητας* μιας γλωσσικής ποικιλίας και κατ' επέκταση οδηγεί στο πρόβλημα των διαλεκτομετρικών μεθόδων. Είναι λογικό να υποθέσουμε ότι όταν κάποιος χρησιμοποιεί ένα διαλεκτικό χαρακτηριστικό θα χρησιμοποιεί και κάποιο άλλο. Μπορούμε δηλαδή (με κάποιο βαθμό γενικότητας και με επιμέρους προβλήματα) εκεί που υπάρχει αμφιβολία να θεωρήσουμε, βασιζόμενοι στις στατιστικές συχνότητες, ότι συγκεκριμένες ομάδες κινούνται κατά πάσα πιθανότητα εντός διαλεκτικών ή μη περιοχών και έτσι *εκ των υστέρων* να κάνουμε τις ανάλογες συνδέσεις με τους κατά περίπτωση δείκτες.

Στα γραπτά δεδομένα σύμφωνα με τα γενικώς κρατούντα⁶ τα Α είναι σχεδόν σε διπλάσιους δείκτες διαλεκτικότερα έναντι των Κ. Σε υπερδιπλάσιους δείκτες είναι επίσης διαλεκτικότερο το Λ του Γ. Η τάση επίσης να είναι διαλεκτικότερα τα χαμηλότερα οικονομικά στρώματα εκδηλώνεται σε πενταπλάσιο ποσοστό⁷.

Διαφορετικά εμφανίζονται όμως τα πράγματα όσον αφορά τη σχολική επίδοση. Εδώ συχνότατα εκδηλώνεται με τη διάλεκτο είτε αναλογική σχέση, είτε πιο αραιά αντιστρόφως ανάλογη. Οι άριστοι μαθητές παρέχουν την εντύπωση ότι γνωρίζουν τη διάλεκτο και το επιδεικνύουν αντιμετωπίζοντας το θέμα περισσότερο ως κουλτούρα και γλωσσική ε-

⁶ Βάσει των γενικότερων συμπερασμάτων της κοινωνιογλωσσολογίας αναμένουμε τα Α και όχι τα Κ να αποκλίνουν περισσότερο απ' αυτό που λέγεται νόρμα, το ίδιο και οι παλαιότεροι σε σχέση με τους νεότερους, όπως και τα κατώτερα οικονομικά στρώματα. Το ίδιο ισχύει και για τους αδύνατους στην επίδοση μαθητές.

⁷ Με κριτήριο τη δηλωθείσα οικονομική κατάσταση της οικογένειας διαγράφονται δύο βασικά τάσεις: είτε αντιστρόφως ανάλογη (26), είτε ανάλογη σύνδεση (5) με τη διάλεκτο. Αξιοσημείωτο υπό την έννοια της συμφωνίας με τη βασική κοινωνιογλωσσική αρχή είναι ότι η πρώτη σχέση εκδηλώνεται σε πενταπλάσια συχνότητα ως προς τη δεύτερη.

νημέρωση. Οι λεγόμενοι "κακοί" μαθητές υποχρεώνονται να σταθούν στο θέμα γλώσσα μόνο ως κοινή μέσω του σχολείου. Όταν καλούνται να εκφέρουν γνώμη, προσφέρουν ότι απλώς τους έχει προσφερθεί. Η ΚΝΕ εξάλλου παρέχει λιγότερη αβεβαιότητα απέναντι στους διάφορους διαλεκτικούς τύπους από τη μια και τις γραφηματικές ιδιαιτερότητες από την άλλη.

Με κανένα τρόπο λοιπόν δεν πρέπει συνδέεται άμεσα η διάλεκτος με τη σχολική επιτυχία και μάλιστα κατά θετικό τρόπο, κάτι που αν πράγματι συνέβαινε, θα ερχόταν όντως σε αντίθεση με τα γενικώς κρατούντα. Η υποστήριξη της ΚΔ στο συγκεκριμένο κομμάτι της έρευνας δεν πρέπει να ταυτίζεται και με την πραγματική χρήση. Εάν όντως διαλεκτόφωνος στην Κύπρο σημαίνει και σχολικά επιτυχής, είναι μία υπόθεση, η οποία θα παρουσίαζε αξιοσημείωτη γλωσσική ιδιαιτερότητα, αν αποδεικνυόταν αληθινή και θα φανέρωνε ένα ιδιαίτερο κύρος για τη διάλεκτο εις βάρος της ΚΝΕ, παρ' όλο που δεν απουσιάζουν ενδείξεις και για κάτι τέτοιο. Τονίζεται ξανά ότι στην έρευνα φάνηκε ότι *η γενικότερη κοινωνική επιτυχία δεν συσχετίζεται με τη χρήση ή μή διαλεκτου*.

Σε ένα χώρο όπου κατά γενικήν ομολογία ζει κανείς, σπουδάζει και καταξιώνεται χωρίς το κριτήριο της ΚΝΕ, και όχι μόνο σε προφορικό επίπεδο, να αποτελεί ουσιαστικό πρόβλημα, είναι επόμενο να μην αισθάνεται έντονη την πίεση της "επίσημης γλώσσας", άσχετα αν κάποιος προσπαθούν να τον πιέσουν γι' αυτό. Η λειτουργία μάλιστα του κυπριακού Πανεπιστημίου πιθανόν να υποβοηθεί προς τη χαλάρωση αυτής της πίεσης που ασκεί στην κυπριακή κοινωνία η πανελλήνια αποδεκτή νόρμα, αφού μάλλον ενισχύει την εντύπωση της ενδυνάμωσης μίας γλωσσικά αυτόνομης κυπριακής πολιτείας⁸. Τα πολυάριθμα αγγλόφωνα κολλέγια αποτελούν επιπροσθέτως πρακτικό κομμάτι του καθόλου εκπαιδευτικού συστήματος. Στο ερωτηματολόγιο, άλλωστε, η Ελλάδα ως τόπος, στον οποίο θα ήθελαν να σπουδάσουν οι πληροφορητές, καταλαμβάνει την τρίτη θέση πίσω από την Κύπρο, με πρώτη προτίμηση τις αγγλόφωνες κυρίως χώρες. Ως εκ τούτου, φαίνεται μάλλον ρομαντική η άποψη ότι "η χρήση της κοινής είναι ένα μέσον κοι-

⁸ Ο Κ. Σπυριδάκης γράφει ήδη το 1952 και αφήνει σαφώς να νοηθεί ότι η επιδίωξη ίδρυσης Κυπριακού Πανεπιστημίου από την Αγγλία, είχε αποκλειστικό στόχο την αλλοίωση του ελληνικού χαρακτήρα της Κύπρου (Σπυριδάκης, 1952, 30).

νωνικής ανόδου και καταξίωσης, αφού εξασφαλίζει επιτυχία στο εκπαιδευτικό σύστημα, απολαμβάνει κοινωνικού κύρους ..."⁹.

Στο γεωγραφικό άξονα εμφανίζεται συχνά η σχέση *όσο ανατολικότερα, τόσο διαλεκτικότερα*. Έτσι, η Πάφος έδειξε τη μεγαλύτερη συμμόρφωση προς τη νόρμα και σε ελάχιστους δείκτες φάνηκε η διαλεκτικότερη, όπως επίσης σε λίγους η Αμμόχωστος ως η μη διαλεκτικότερη.

Στα επιμέρους δεδομένα του ερωτηματολογίου παρατηρήθηκε μία διαφορετική κατανομή κατά επίπεδο. Στη μορφολογία είναι ισχυρότερη η τάση για υπερδιόρθωση/συμμόρφωση με τη νόρμα εκ μέρους των μαθητών με μη ικανοποιητική σχολική επίδοση, ενώ επιδεικνύεται μεγαλύτερος ζήλος από τη άλλη εκ μέρους των Αρίστων για τη διάλεκτο. Σε επίπεδο όμως σύνταξης φαίνεται να αποκαθίσταται η πραγματική κατανομή των δεικτών με τους μαθητές με τη χαμηλή επίδοση να είναι συχνά οι διαλεκτικότεροι και να μην υπάρχουν τόσο μεγάλες διαφορές μεταξύ των δύο φύλων και του Γ/Λ. Υπεροχή των Κ στη διάλεκτο ανευρίσκεται επίσης συχνότερα στους μη ρηματικούς δείκτες.

Ειδικότερα, μπορεί να αναφέρει κανείς γενικά ότι επιμένουν ακόμα τα *εν/ένι*, το *λαλώ*, το *ήύρα/εύρω*, το *κάμνω*, ο *Κ-Αόριστος* (εκτός του γίνομαι) οι *σχηματισμοί με διαλεκτικά ενθήματα* [*sk*, (εκτός γίνομαι), *ssο*, *efko*], *κάποια διαλεκτικά αλλόμορφα της Προστακτικής* (*κοιμήθου*, *γράφου*, *λούστου*, *όχι όμως και δάκκα*, *ψήλα*). Τα επιρρήματα σε *οs* σχεδόν κυριαρχούν, ενώ σαφής προτίμηση υπάρχει ακόμη για τα μόρια άρνησης *μεν*, *εν* καθώς και για το *έννα* έναντι του *θα*. Προτιμάται επίσης το *πολλά* έναντι του *πολύ*. Αντίθετα, αμφιταλάντευση εκδηλώνεται μεταξύ *τι/είνταμπου* καθώς και του άρθρου *τις/τες*. Υψηλό ποσοστό ορθότητας παρουσιάζουν τα *τριγενή δικατάληκτα επίθετα*. Η *επίταξη της αντωνυμίας* υπερτερεί πολύ περισσότερο στο ερωτηματολόγιο απ' ό,τι στα προφορικά. Πολύ ισχυρή είναι επίσης η *χρήση του Αορίστου* έναντι του συχνά όμως εμφανιζόμενου Παρακειμένου. Εκδηλώνεται όμως κανονική χρήση Υπερσυντελικού.

Σαφή υποχώρηση εμφανίζουν οι *διαλεκτικές ρηματικές καταλήξεις* (*sin κ.λ.π.*), η *χρήση στον πληθυντικό αιτιατικής αντί γενικής για τα αρ-*

⁹ Απ. Α. Μοσχονάς.

σενικά σε ονοματικά σύνολα, ο άσιγμος Παρατατικός (αγάπουν), τα συμπληρώματα σε γενική με ρήματα αισθήσεως και γνώσεως. Αραιά μέχρι σπάνια είναι επίσης τα *εγώ, εσού, εμέν, εσέν*.

IV.

A) Ως προς ό,τι χαρακτηρίζω ως *ασαφείς ή ασταθείς αρθρώσεις* παρατηρούνται τα εξής:

Είναι γνωστό ότι οι Κύπριοι αρθρώνουν τα σύμφωνα, μεταξύ φωνηέντων περισσότερο, κατά ασταθή και ασαφή τρόπο (ασθενής, χαλαρή άρθρωση). Μπορούμε να θεωρήσουμε ότι υπάρχει ένα συλλογικό συνεχές εν δυνάμει αρθρώσεων, με κατά περιπτώσεις εφαρμογές εκ μέρους του κάθε πληροφορητή. Υπάρχουν συμφωνικά φωνήματα, που είναι περισσότερο ή λιγότερο επιρρεπή σε ασταθή άρθρωση. Πολλές φορές, όπως αποδεικνύεται, το εκφωνούμενο εξαρτάται από την *επικοινωνιακή πρόθεση* του ομιλητή.

Η μεγαλύτερη αρθρωτική ποικιλία παρουσιάζεται στο *ι*. Τα *γ, δ, τ* είναι αυτά που εμφανίζουν (σε όλα τα περιβάλλοντα) τη μεγαλύτερη αστάθεια. Στην ουσία μιλάμε για ένα βασικό κορμό αρθρωτικών/φωνητικών χαρακτηριστικών γύρω από τον οποίο προσκολλώνται ή απομακρύνονται επιμέρους χαρακτηριστικά. Τα φωνητήρια όργανα δηλαδή δεν συμπεριφέρονται κατά τη διάρκεια πραγμάτωσης της ομιλίας με τον ίδιο τρόπο, όπως στην πρότυπη κοινή προφορά, παρέχοντας την εντύπωση μη συντελεσμένης αρθρωτικής διαδικασίας.

Σχηματικά, οι αρθρώσεις αυτές πραγματοποιούνται με τη γλώσσα πιο χαμηλά στη στοματική κοιλότητα. Η εντύπωση, που έχει ο ακροατής, είναι ότι *πλέουν*, κατά κάποιο τρόπο, στο στόμα. *Την πρώτη θέση καταλαμβάνουν τα οδοντικά, ακολουθούμενα από τα υπερωικά, τα ουρανικά, ενώ τα χειλικά μένουν στην τέταρτη θέση.*

Ειδικότερα, ως προς το φωνηεντικό περιβάλλον των λεγόμενων ψιλών σίγουρη θεωρώ, έως ένα βαθμό, την τάση των φωνητηρίων οργάνων για υπέρβαση της δυσκολίας που παρουσιάζεται μεταξύ πρόσθιας και οπίσθιας άρθρωσης. Η μελέτη του περιβάλλοντος αποβολής συμφώνων μεταξύ φωνηέντων πιθανόν να σχετίζεται με κάποια παρόμοια τάση, χωρίς όμως να είναι κατ' ανάγκην και προϋπόθεση.

Όταν η πιο πρόσθια άρθρωση συνδυάζεται και με ψηλότερη θέση της γλώσσας, τόσο μεγαλύτερη καθίσταται η πιθανότητα ασάφειας, ενώ αντίθετα ο συνδυασμός ψηλότερης θέσης της γλώσσας με οπίσθια άρθρωση οδηγεί ακριβώς στο αντίθετο. Η μεγαλύτερη αντίθεση εδώ συντελείται σε σημεία που πλησιάζουν στον πάνω οριζόντιο άξονα της στοματικής κοιλότητας, ενώ για το μεταξύ φωνηέντων περιβάλλον τα αντίστοιχα σημεία είναι στην μπροστινή κατακόρυφο. Μπροστά άρα και ψηλά εντοπίζεται το σημείο "αδυναμίας". Αδρομερώς, η στοματική κοιλότητα χωρίζεται δηλαδή διαγωνίως σε δύο μέρη (από κάτω αριστερά και προχωρώντας πάνω δεξιά, όπως βλέπουμε τη στοματική κοιλότητα με το στόμα αριστερά σε εγκάρσια τομή) με το δεξιό να είναι πιο "φιλόξενο", συγκρίνοντας με την πρότυπη νόρμα προφοράς, προς τις αρθρώσεις για τις οποίες μιλάμε.

Αυτό σημαίνει ότι γενικά ο Κύπριος έχει την τάση να παρουσιάζεται προβληματικός στην εκφώνηση μπροστινότερων, ενδοφωνηεντικών κυρίως, αρθρώσεων και ως εκ τούτου να αρθρώνει ένα μέρος, τουλάχιστον, του λόγου του πιο πίσω στη στοματική κοιλότητα¹⁰. Συνυπολογίζοντας τις αρθρώσεις αυτές στις ευρύτατες και πάγκοινες αποβολές συμφώνων μεταξύ φωνηέντων θεωρώ ότι η Κυπριακή χαρακτηρίζεται από έκδηλη χασμωδία (hiatus, με την κλασική έννοια του όρου) στην αρθρωτική της αλληλουχία.

Τόσο στη συνέντευξη όσο και στην ανάγνωση τα Κ είναι πιο κοντά στη νόρμα απ' ό,τι τα Α. Υψηλή ΕΠΙ συνοδεύεται και από μεγαλύτερη συνέπεια προς την προφορά της ΚΝΕ. Μεγαλύτερη απόκλιση μεταξύ ανάγνωσης και συνέντευξης παρουσιάζει το Γ συγκριτικά με το Λ.

Όσον αφορά στην ομοιογενή συμπεριφορά μεταξύ ανάγνωσης και συνέντευξης, οι σχεδόν ισοδύναμες τιμές δείχνουν ότι τα δύο φύλα εξισορροπούν στον ίδιο βαθμό τις αντίρροπες δυνάμεις (μεταξύ διαλέκτου και νόρμας κύρους) που αναπτύσσονται. Στη γεωγραφική κατανομή σχηματικά θα μπορούσε να ισχύσει η γενίκευση *όσο ανατολικότερα, τόσο διαφορετικότερα*.

¹⁰ Μπορεί έτσι να δικαιολογηθεί γιατί ο Σ. Μενάρδος (1969, IX) χαρακτηρίζει τα φωνήεντα της Κυπριακής ως "ανοικτότερα και οπισθιότερα πως". Δεν συμφωνώ με τις επιφυλάξεις που διατυπώνει η Ν. Anaxagorou (1987, 131) επειδή, όπως λέει, κάτι τέτοιο "is very hard to observe", περιορίζοντας την πιθανή ισχύ του φαινομένου σε κάποια απομονωμένα χωριά της Πάφου.

Β) Από τα προφορικά δεδομένα ως προς την παρουσία του τελικού *n* στα ρήματα οδηγήθηκα στα επόμενα:

Ο δείκτης αυτός βρίσκεται σε καθοδική τροχιά, χωρίς αυτό να σημαίνει με κανένα τρόπο και ελεύθερη πτώση. Απεναντίας, η ΚΔ εξακολουθεί να το έχει ως μία από τις βασικές ιδιαιτερότητές της. Η παρουσία του είναι ισχυρότατη αλλά υπάρχει σαφής η τάση της υποχώρησης. Αξιοσημείωτες είναι οι όχι σπάνιες περιπτώσεις απουσίας του υποχρεωτικού *n* (στις καταλήξεις *un* και *an*) όχι μόνο πριν από σύμφωνο αλλά και πριν από φωνήεν. Δεν είναι πάντα ξεκάθαρο αν πρόκειται περί τάσεως διαλεκτικής αναδόμησης ή υπερδιορθωτικού προς τη νόρμα κύρους φαινομένου. Συνολικά, το υψηλό ποσοστό απουσίας πριν από φωνήεν θεωρώ ότι οφείλεται στο γεγονός ότι σ' αυτό το περιβάλλον διαδηλώνεται εμφανέστατα το αποτέλεσμα της τεχνητής ή εξελικτικής αποσύνδεσης από τη διάλεκτο. Με αυτό τον τρόπο ο ομιλητής δεν εμπλέκεται στη "δίνη" του διαλεκτολογικά στιγματισμένου και ποικιλοτρόπως αφομοιώσιμου και αφομοιώνοντος συμφωνικού περιβάλλοντος.

Τα Κ φυλάσσουν το τελικό *n* περισσότερο από τα Α και παρουσιάζουν μεγαλύτερη ομοιογένεια στη χρήση του. Εάν η συντηρητικότητα αυτή των Κ δεν αντίκειται όντως στην άποψη, που θέλει τις γυναίκες να συμμορφώνονται περισσότερο με τη νόρμα, τότε πρέπει να δοθεί στη νόρμα σε ένα πρώτο στάδιο κάποιο διαφορετικό, ενδοκυπριακό προφανώς περιεχόμενο. Η υποχώρησή του *n* είναι, όπως αναμενόταν, μεγαλύτερη στο Γ, το οποίο παρουσιάζει και μεγαλύτερου βαθμού ομοιογένεια ως προς το Λ, ενώ *όσο υψηλότερη ΕΠΙ παρουσιάζει ο μαθητής, τόσο περισσότερες είναι οι πιθανότητες να υποστηρίξει το διαλεκτικό αυτό δείκτη*. Το μη υποχρεωτικό *n* φυλάσσεται περισσότερο από τα ευπορότερα οικονομικά στρώματα¹¹. Ως προς την ΕΠΑ, όσον αφορά το σύνολο αλλά και ειδικότερα το υποχρεωτικό *n*, ισχύει σχηματικά και πάλιν το *όσο ανατολικότερα, τόσο διαλεκτικότερα*.

¹¹ Ήδη πριν από είκοσι πέντε περίπου χρόνια ο Μ. Χριστοδούλου, με αρκετή δόση πικρίας, έγραφε ότι "Η παλαιότερα κοινή διάλεκτος της Λευκωσίας έγινε σήμερα περισσότερο ιδιοματική και κατά τους τύπους και κατά τον χρωματισμόν της φωνής. Μάλιστα προσέλαβεν ένα ιδιότυπον χρώμα, το οποίον εκφράζει την κατάστασιν μιάς κοινωνίας, η οποία επιδιώκει να κάμη γνωστόν ότι ανέρχεται" (Χριστοδούλου, 1973, 310).

Γ) Υπό τον τίτλο *τα παρείσακτα ένρινα και η ρινικότητα της κυπριακής ομιλίας* εννοώ την εμφάνιση ένρινου (n στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων) εκεί που δεν αναμένεται, έτσι ώστε να χαρακτηρίζεται ως ένα εντελώς αυθαίρετο στοιχείο. Σε κάποιες περιπτώσεις αποδίδεται σε σύγκρουση συναφών ως προς το ηχητικό ίνδαλμα λεξιλογικών μονάδων.

Ο μηχανισμός είναι ο ίδιος με αυτό των κάθε είδους συγκρούσεων, ιδίως μεταξύ νόρμας και διαλέκτου. Πολλές φορές, όταν θέλουν οι Ελλαδίτες να μιμηθούν τους Κυπρίους ως προς το n, το προσκολλούν αδιακρίτως στο τέλος λέξεων (και όχι μόνον κλιτών καί σε αιτιατική). Η αντίληψη αυτή των Ελλαδιτών δεν στερείται βάσης. Συχνά επίσης κατά τη διάρκεια της μίμησης υψώνουν τονικά τη φωνή, προσπαθώντας να μιλήσουν με τη μύτη. Τελικά, όπως αποδείχτηκε εκ των υστέρων, ο τρόπος αυτός της μίμησης δικαιολογείται πέρα για πέρα, αν προσθέσουμε μάλιστα και τα κανονικά εμφανιζόμενα τελικά n. Διαπιστώνεται όμως και εδώ ότι υπάρχει μεγάλη απόσταση μεταξύ του τι πραγματικά νομίζει ότι αρθρώνει κανείς και του τι όντως εκφωνεί.

Ο μεγαλύτερος όγκος των μαρτυριών είναι κυρίως περιπτώσεις μετατροπής πριν από φωνήεν ψιλών άηχων λεγόμενων συμφώνων σε μεσαία ηχηρά ένρινα ('enengatafera)¹². Οι μεταξύ φωνηέντων ή πριν από τέλεια παύση περιπτώσεις είναι από φωνητική άποψη για τον ερευνητή οι πλέον καταληπτές (tona'ndiθeto).

Θεώρησα ότι εκτός των παρείσακτων ένρινων (ΠN) πρόσθετη πηγή ρινικότητας στην κυπριακή ομιλία είναι τα ρινικοποιημένα (N). Πρόκειται για φωνήεντα κυρίως, τα οποία προφέρονται "με τη μύτη". Το ποιόν της ρινικότητας είναι στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων n και δευτερευόντως m. Τα ρινικοποιημένα συχνά εμφανίζονται στο τέλος ρηματικών καταλήξεων ή αιτιατικής καθώς επίσης και κοντά σε κανονικά αναμενόμενο ένρινο, ώστε να δίνεται η εντύπωση ότι λειτουργούν αναπληρωτικά προς τη διαγραφή του n (όπως στο τέλος ρημάτων). Είναι ελαφρώς περισσότερα στα Α, σχεδόν διπλάσια στο Λ, σε γενικές γραμμές αντιστρόφως ανάλογα της σχολικής επίδοσης. Επίσης διπλάσια είναι η συχνότητα στο μεσαίο οικονομικά στρώμα και αισθητά χαμηλότερη στις δύο ανατολικές πόλεις.

¹² Σε κάποιες περιπτώσεις το ΠN πιθανόν να οφείλεται σε σύγκρουση, όπως c82: ce to:n_'pire to:m_be'din_ < το παιδίν + τον μικρόν/μτσίν.

Επιπλέον, εντύπωση ρινικότητας δημιουργεί και το παραγλωσσικό σημείο κλειστής συλλαβής "εεμ" ([\square]), που φανερώνει δισταγμό/σκέψη/αυθόρμητη ανταπόκριση, έναντι του ανοικτού "εε" (\sim). Ειδικότερα:

α) τα [\square]

i) υπερισχύουν σε πενταπλάσιο ποσοστό στα Κ (ώστε να μπορεί κανείς να μιλά για κοινωνιόλεκτο, πολύ μικρότερη αντίθετα είναι η διαφορά ως προς τα \sim),

ii) υπερισχύουν σχεδόν σε διπλάσιο ποσοστό στο Γ (πολύ μικρότερη όμως η διαφορά ως προς τα \sim),

iii) συνδέονται αναλογικά με το ύψος της επίδοσης (αντιθέτως, τα \sim συνδέονται αντιστρόφως ανάλογα) και το οικονομικό στρώμα (το ίδιο και τα \sim) με έμφαση στην πρώτη βαθμίδα,

iv) στα δύο γεωγραφικά άκρα έχουν τη χαμηλότερη συχνότητα (παρ' όλο που η ΑΜΜ υστερεί κατά το ήμισυ).

Είναι πάντως αξιοσημείωτο ότι [\square] και \sim συμπεριφέρονται με κριτήριο την επίδοση εντελώς διαφορετικά. Με άλλα λόγια το [\square] είναι χαρακτηριστικό των "καλών" μαθητών και αποτελεί δομικότερο τμήμα στην ομιλία. Γι' αυτό μάλλον τα κατά γενική ομολογία πιο επιμελή Κ το υποστηρίζουν σε τέτοιο βαθμό. Αντίθετα η κατανομή των \sim προδίδει φανερό δισταγμό και αμηχανία.

Το Γ υπερτερεί παντού του Λ, γεγονός το οποίο συνδέει τα παρείσακτα ένρινα, τα ρινικοποιημένα αλλά και τα συχνά και άνευ φωνηματικής αξίας και εκτός συντάγματος με ρινική κατάληξη παρατεταμένα φωνήεντα, που ανάφερα πιο πριν ([\square]), με τις μικρότερες ηλικίες. Ειδικά ως προς τα δύο τελευταία, ρόλο μπορεί να παίζει και η μικρότερη στοματική κοιλότητα. Κατά τον ίδιο τρόπο, πιθανόν αυτός να είναι ο λόγος υπεροχής των τελευταίων στα Κ¹³.

Δ) Ως προς το θεματικό φωνήεν της ΚΔ από τα γραπτά δεδομένα του ερωτηματολογίου κυρίως παρατηρούνται τα επόμενα:

α) Στην α' συζυγία στον Ενεστώτα της Ενεργητικής φωνής μεταξύ *u* και *o* επικρατεί στο α' πληθ. το *u* (γράφουμεν), του οποίου τη χρήση

¹³ Εντύπωση είναι η υστέρηση της διαλεκτικής ΑΜΜ (εκτός ΠΝ). Υπάρχει επίσης ως προς τα [\square]/ρινικοποιημένα μία εκ διαμέτρου αντίθετη συμπεριφορά μεταξύ ΠΑΦ και ΛΑΡ.

στην ομιλία τα Κ αυξάνουν, ενώ αντίθετα τα Α τη μειώνουν. Παρ' όλο που δεν διαγράφεται σαφής σύνδεση σχολικής επίδοσης και θεματικού διαφαίνεται όμως από το ερωτηματολόγιο η τάση να ανευρίσκεται λιγότερο σπάνια όσο κατεβαίνει κανείς την κλίμακα.

Στα "νεοασυναίρετα" της ΚΝΕ (*αγαπάω, διψάω*) επιβάλλεται πλήρως το υ, ενώ η παραλλαγή σε α *πεινάμεν* αποτελεί ισχνή μειοψηφία (6%). Ανευρίσκεται όμως και στην ομιλία ως καθαρά ξένο προς τη διάλεκτο σώμα.

Στον Ενεστώτα της Μεσοπαθητικής φωνής μεταξύ θεματικού υ και ο εκδηλώνεται σε γενικές γραμμές και υπό προϋποθέσεις μοιρασμένη προτίμηση, πράγμα που επιβεβαιώνεται και από τα προφορικά δεδομένα. Αυτό σημαίνει *εξάπλωση του υ της ΚΚΔ εις βάρος της νόρμας* (τύπος *εγώ σηκώννουμε* έναντι *εγώ σηκώννομαι*). Στο ερωτηματολόγιο μεγαλύτερη είναι η συμμόρφωση των Κ με την νόρμα στο γ' πληθ., στο οποίο τα Α στην ομιλία εμφανίζονται διαλεκτικότερα. Το Λ αποδεικνύεται στα γραπτά διαλεκτικότερο και το Γ στα προφορικά. Αντίθετα με την ενεργ. φωνή, παρατηρείται στα γραπτά σαφέστερα μία αναλογική σύνδεση του διαλεκτικού θεματικού υ με το ύψος της σχολικής επίδοσης. Η τάση αυτή αντιστρέφεται στις συνεντεύξεις (δες ρηματική αύξηση).

Στην ομιλία μεγάλο κύρος έχει για την κατώτερη οικονομικά βαθμίδα το "καλαμαρίστικο" υ. Ο κληρονομημένος τύπος *γίνομαι* (α' εν.) παραμένει σε Γ και Λ οκτώ στις δέκα φορές αναλλοίωτος, ενώ τα Κ φαίνονται ελαφρώς πιο πρόθυμα να διολισθήσουν προς το *γίνουμε*.

Στον Παρατατικό της Μεσοπαθητικής φωνής της α' συζ. *μεταξύ των τριών θεματικών υ/ε/ο ισχυρή διαλεκτική αντίθεση εμφανίζεται στο β' εν. και στον πληθ.* (τύποι *επληρώνετον, επληρωνούμασταν, επληρώνεστων, επληρώνονταν*). Στις συνεντεύξεις η διάλεκτος εμφανίζεται ακόμα πιο ενισχυμένη με εξαίρεση το γ' πληθ., το οποίο αμφιταλαντεύεται. Το θεματικό της νόρμας συνοδεύεται σε υψηλή συχνότητα και από τον τονισμό της νόρμας. Διαλεκτικός τονισμός με ο εντοπίζεται στο ένα πέμπτο των περιπτώσεων: 19%, (*ε*)*ψηγγνόταν* έναντι διαλεκτικού (*ε*)*ψήγγνοταν*, αναλογικά προς το ε θεματικό *εψήγγνετον*. Το Λ *αλλά και τα Κ* χρησιμοποιούν συγκριτικά περισσότερο διάλεκτο.

Σ' αυτά τα ρήματα ο συνδυασμός των χαρακτηριστικών της αύξησης και της διαλεκτικής φωνητικής ευνοεί την ανάδειξη διαλεκτικού θεματικού. Η δυναμική όμως αυτού του συνδυασμού παραμερίζεται από την κοινωνιογλωσσική δυναμική, όταν πρέπει να προκληθεί εκτός ομάδας ("επισημότερη") μορφή λόγου.

Ειδικότερα, το πολύχρηστο *γίνομαι* είναι διαλεκτικότερο και συμπεριφέρεται εν γένει διαφορετικά από τα προηγούμενα.

Ως προ το δεύτερο πληθ. του Παρατατικού/Αορίστου της α' συζ. μεταξύ e/a το καταστασιακό περιβάλλον είναι που καθορίζει την επιλογή μεταξύ νόρμας και διαλέκτου (τύπος *ελύσετε* έναντι *ελύσατε*).

Για καθαρά τεχνικούς λόγους εντάσσω στο θεματικό και το σχηματισμό του Μέλλοντα και Αορίστου *φορήσω/εφόρησα*. Η ΚΔ είναι εδώ *ισχυρή*. Στο ερωτηματολόγιο εκδηλώνεται ίση αντιμετώπιση από τα δύο φύλα με κάποια ελαφρά υπεροχή των Κ στην προτίμηση για το διαλεκτικό *ί*. Ανεπαίσθητη είναι η υστέρηση του Γ.

β) Ως προς τα παθητικά πρώτης τάξης της β' συζυγίας οδηγήθηκα στα εξής συμπεράσματα:

Το αντιοικονομικό παράδειγμα κλίσης της ΚΔ σε Ενεστώτα και Παρατατικό, με τα σε διάλεκτο και ΚΝΕ παγιωμένα β' και γ' εν. (ie) καθώς και τη διπλή παραλλαγή στο γ' πληθ. (io/iu), προσφέρει θεωρητικά την ευχέρεια μέγιστης απόκλισης από τη νόρμα στους εννέα από τους δώδεκα τύπους. Σύμφωνα με τις εκδηλωθείσες συχνότητες επικρατεί το επόμενο παράδειγμα κλίσης: *αγαπkiούμαι, αγαπkiέσαι, αγαπkiέται, αγαπkiούμασταν, αγαπkiέστε, αγαπkiούνται, αγαπkiόμουν, αγαπkiέσουν, αγαπkiόταν, αγαπkiόμασταν, αγαπkiόσασταν, αγαπkiούνταν.*

Ειδικότερα:

- α) το *u* είναι το θεματικό του πρώτου προσώπου στον Ενεστώτα και του τρίτου Πληθυντικού σε Ενεστώτα και Παρατατικό. Δεν κυριαρχεί δηλαδή πουθενά σε β' πρόσωπο
- β) το *e*, εκτός από θεματικό των παγιωμένων τύπων β' και γ' εν. Ενεστώτα, είναι το θεματικό β' πληθ. στον Ενεστώτα καθώς και του β' εν. στον Παρατατικό. Δεν κυριαρχεί δηλαδή πουθενά σε α' πρόσωπο
- γ) το *o* είναι το θεματικό του Παρατατικού εκτός των β' και γ' πληθ. Της κυριαρχίας του δηλαδή δεν αποκλείεται κανένα πρόσωπο.

Στην πράξη διαλεκτική αντίθεση με την ΚΝΕ πέραν του 50% εκδηλώνεται σε *τρία σημεία*: Σε πρώτη θέση στον Ενεστώτα¹⁴ στο α' εν. (τύποι *αγαπkiούμαι, αγαπkiώμαι*) και στο α' πληθ. (τύπος *αγαπkiούμαστε*) και σε δεύτερη θέση στον Παρατατικό στο β' εν. (τύποι *αγαπkiέσουν, αγαπkiούσουν*). Τα Α προτιμούν περισσότερο από τα Κ τη διάλεκτο στον Ενεστώτα, τα οποία με τη σειρά τους την προτιμούν στον Παρατατικό. Το Λ είναι διαλεκτικότερο του Γ. Η ομάδα με τη χαμηλότερη σχολική επίδοση συμμορφώνεται περισσότερο, ενώ οι άριστοι και όσοι δήλωσαν καλή οικονομική κατάσταση της οικογένειας ξεδιπλώνουν τις διαλεκτικές τους γνώσεις στο πρακτικά σπανιότερο παράδειγμα του Παρατατικού. Η ΑΜΜ και εδώ εμφανίζεται η διαλεκτικότερη ενώ η δυναμική *io*, που σημαίνει μεγαλύτερη απόκλιση στον Ενεστώτα αλλά μεγα-

¹⁴ Η διαπίστωση αυτή τονίζει ακόμα περισσότερο την τάση της ΚΔ να προτιμά θεματικό *u* στον Ενεστώτα, το οποίο, όπως είπαμε, υπερέχει συντριπτικά στην πρώτη συζυγία (*πουλιέμαι > πουλούμαι*). Οι συχνότητες αυτές προκαλούν μία δυναμική (η οποία εμφανίζεται εντονότερη στο Γ και στα Κ) να ενοποιηθούν τα ρήματα της β' συζυγίας υπό τη σκέπη της β' τάξης.

λύτερη συμμόρφωση στον Παρατατικό, χαρακτηρίζει τις νοτιοανατολικές πόλεις του δείγματος (ΛΕΜ, ΛΑΡ).

Συνυπολογίζοντας έτσι το κανονικό για την Κυπριακή θεματικό u των παθητικών πρώτης τάξης της δευτέρας συζυγίας και την σαφή προτίμησή του για το α' πληθ. των ενεργητικών της πρώτης συζυγίας διαφαίνεται μία *δυναμική ενοποίησης, όσον αφορά το θεματικό, των ενεργητικών της πρώτης συζυγίας με τα παθητικά της δευτέρας*. Ως προς τον Ενεστώτα δηλαδή η ΚΔ εμφανίζεται ως η διάλεκτος του u. Αντίθετα και χάριν σύγκρισης, στην Κρήτη υπερισχύει κατά κράτος το ο.

Ειδικότερα, για τα παθητικά α' τάξης της β' συζ. είναι ξεκάθαρη η ασυμβατότητα του διαλεκτικού χαρακτηριστικού της αύξησης με το θεματικό της νόρμας (io). *Τα διαλεκτικά χαρακτηριστικά εξασκούν διαφορετική επίδραση στα δύο φύλα, αφού συνδυάζονται σε μεγαλύτερη έκταση στα Α, τα οποία παρουσιάζονται προς τούτο σταθερότερα*.

Γενικότερα ως προς το θεματικό φωνήεν, η αλληλεπίδραση των διαλεκτικών χαρακτηριστικών διδάσκει με βεβαιότητα ότι αποφασίζοντας κανείς για την τύχη ενός γλωσσικού στοιχείου, μέσω π.χ μιας εκπαιδευτικής πολιτικής για την επιβολή κάποιας νόρμας, προδιαγράφει και την τύχη ενός άλλου.

Ε) Ως προς ό,τι χαρακτήρισα ως *μη αναμενόμενα έντονα διπλά και δασέα (ΜΑΔ)* παρατηρώ τα εξής:

Πρόκειται περί συμφώνων μεταξύ φωνηέντων, των οποίων κοινό χαρακτηριστικό, όπως και των κανονικώς αναμενόμενων διπλών, είναι η ένταση με κατά περίπτωση διάρκεια ή δασύτητα. Εξ ορισμού εμφανίζονται όχι πάντα στις ίδιες θέσεις. Δεν εντάσσονται στην καθολικώς παραδεκτή και σε χρήση φωνητική της ΚΔ και επεκτείνονται μέχρι και σε περιπτώσεις απλής ιδιολεκτικής χρήσης. Τίθεται συνακόλουθα το ερώτημα, εάν "διπλώνονται" και σήμερα σύμφωνα σε λεξικές μονάδες που παραδόθηκαν μέχρι τις μέρες μας με απλή προφορά. Κατά κάποιο τρόπο ΜΑΔ και αναμενόμενα διπλά (ΑΔ) χαρακτηρίζονται από αλλοφωνική σχέση και παρουσιάζουν από συγχρονικής πλευράς το μεγαλύ-

τερο ενδιαφέρον ως προς το γενικότερο ερώτημα αν η ΚΔ υποχωρεί ή αναδομείται.

Στα δεδομένα ως ΜΑΔ εμφανίζονται στη συντριπτική τους πλειοψηφία εξακολουθητικά. Ειδικότερα, λέγοντας ΜΑΔ εννοούμε, κατά πρώτο λόγο, εμφανίσεις μεταξύ φωνηέντων ή μετά από τέλεια (#) ή τονικά διακρινόμενη παύση (στη φωνητική μεταγραφή κυρίως κενό μεταξύ των λέξεων) των εξακολουθητικών: α) ένρινων m, n, β) υγρών l, r, γ) χειλοδοντικών v, f, δ) γλωσσοδοντικών, δ, θ, ε) ουρανικών j, χ, στ) υπερωικών γ, x και ζ) του συριστικού s. Δευτερευόντως επίσης των στιγμιαίων: η) ψιλών δασέων rh, th, kh και των διπλών pp, tt, kk. Ανευρίσκονται σε μικρότερη ή μεγαλύτερη συχνότητα σε όλους τους πληροφορητές και μάλιστα συχνά εναλλάσσονται στη ροή της ομιλίας σε πολύ κοντινές θέσεις με τα απλά. Φαίνεται, παρ' όλ' αυτά, να υπακούουν σε κάποια συστηματικότητα, αφού στο σώμα των δεδομένων, ανεξάρτητα από το βαθμό συχνότητας, παρουσιάζεται μεγάλος αριθμός κοινών μαρτυριών. Αυτό με υποχρεώνει να αποδώσω σε κάποιους ομιλητές και για κάποια περιβάλλοντα μια αυξημένη τάση για πιθανότητα "δίπλωσης". Σε κάποιες περιπτώσεις μπορεί να δικαιολογηθούν φωνητικά ή να αποδοθούν στην πρόθεση έμφασης ή στην αρχή της αναλογίας.

Πάνω από τις μισές μαρτυρίες θα μπορούσαν να οφείλονται στην κεκτημένη ταχύτητα των φωνητηρίων οργάνων για διάρκεια σε πιο πριν φωνηεντικής υφής εκφωνούμενο ήχο, δυναμική ή οποία αποτελεί μία εύλογη αιτία για δίπλωση, για την επένδυση δηλαδή των εξακολουθητικών συμφώνων με το χαρακτηριστικό της διάρκειας. Πάνω από τις μισές μαρτυρίες των ΜΑΔ εξακολουθητικών (τα στιγμιαία είναι αμελητέα) που παρουσιάζουν διπλό μετά από ημιτελή ή τονικά διακρινόμενη παύση ακολουθούν μακρό (παρατεταμένο) φωνήεν (εδώ συμπεριλαμβάνονται και μερικές περιπτώσεις ~ + σύμφωνο). Ένα 7% των ΜΑΔ εξακολουθητικών θα μπορούσε να είχε επηρεαστεί από ένα απουσιάζον και υποβόσκον τελικό η της προηγούμενης λέξης εν είδει συγκεκαλυμμένης αφομοίωσης. Παραμένει όμως ένα δυσεξήγητο ποσοστό πάνω από 40%.

Στή ροή της ομιλίας και σε διπλανές θέσεις υπάρχουν μαρτυρίες με διπλό και απλό σύμφωνο για την ίδια και αυτή λέξη. Αυτό σημαίνει μία

προσπάθεια είτε εφαρμογής είτε αποφυγής κάποιου κανόνα εξ αιτίας γλωσσικών και εξωγλωσσικών παραμέτρων. Στην περίπτωση των ΑΔ το γεγονός αυτό αντικατοπτρίζει την σύγκρουση της ΚΔ με την ΚΝΕ και τανάπαλιν, αφού τα απλά στη θέση ΑΔ ερμηνεύονται σχηματικά ως διολίσθηση προς την ΚΝΕ λόγω της πίεσης για συμμόρφωση με τη νόρμα. Όσον αφορά όμως τα ΜΑΔ, η ποικιλία αυτή στη φωνητική πραγμάτωση παρουσιάζεται ως αντιοικονομική για την αρθρωτική διαδικασία γιατί δεν παραβιάζεται βεβαίως μόνο ή γραμματική της ΚΝΕ αλλά και της ΚΔ. Για τα άπαξ λεγόμενα (και αυτά δεν είναι πολλά στις μαρτυρίες) μπορούμε να θεωρήσουμε ίσως για τον κάθε πληροφορητή υπεύθυνη την αρθρωτική διαδικασία της στιγμής με όλο το καταστασιακό περιβάλλον.

Γενικά, τα επανειλημμένως εμφανιζόμενα ΜΑΔ στις ίδιες λέξεις και από διαφορετικούς πληροφορητές εμφανίζουν σίγουρα μία *καινούργια τάση για δίπλωση. Η ΚΔ φαίνεται να μην υποχωρεί σ' αυτό τον τομέα. Επέκταση και σταθερότητα στη χρήση τους πιθανόν να τα μετατρέψει στο μέλλον σε ΑΔ.*

Η παραμετρική κατανομή δείχνει ότι *τα Κ έχουν, ως προς τα ΜΑΔ, έστω και ελαφρώς πιο "βαριά" προφορά. Σαφώς περισσότερα έχει και το Γ. Σε γενικές γραμμές επίσης ως προς την ΕΠΙ και την ΟΙΚ εκδηλώνεται αντιστρόφως ανάλογη σχέση. Γεωγραφικά, πρώτα η ΠΑΦ και μετά η ΑΜΜ έχουν επίσης την πιο βαριά προφορά από τις άλλες περιοχές και με μεγάλη μάλιστα διαφορά.*

Συγκρίνοντας, τέλος, τη διαφορετική συμπεριφορά μεταξύ ανάγνωσης και συνέντευξης εντυπωσιακή είναι η μετατόπιση κατά επίδοση: Όσο μεγαλύτερη η επίδοση, τόσο υψηλότερη η συχνότητα των ΜΑΔ στη συνέντευξη και, αντίστροφα, όσο μικρότερη η επίδοση, τόσο μεγαλύτερη η συχνότητα στην ανάγνωση. Είναι εμφανής, κατά περίπτωση, από τη μια η χαλαρότητα και από την άλλη το "κούμπωμα".

ΣΤ) Ως προς τη *ρηματική αύξηση* από τα προφορικά δεδομένα οι παρατηρήσεις είναι οι εξής:

Μόνο το ήμισυ περίπου υποστηρίζει την αύξηση. Το ίδιο ισχύει και για το περιβάλλον μετά από παύση ή φωνήεν, ενώ μετά από σύμφωνο, προφανώς για ευφωνικούς λόγους, το ποσοστό ανεβαίνει γύρω στις δέκα μονάδες. Καθόλου σπάνιες δεν είναι οι περιπτώσεις αποκοπής της αύξησης από τον υπόλοιπο κορμό του ρήματος αλλά και δημιουργίας δισύλλαβων παροξύτωνων (*πράξαν*).

Διαλεκτικότερα των Κ είναι τα Α. Το Γ συμφωνεί με το Λ. Οι άριστοι μαθητές είναι εδώ, σε αντίθεση με αλλού, οι λιγότερο διαλεκτικοί. Στο γεωγραφικό άξονα ισχύει γενικά το *όσο βορειότερα, τόσο διαλεκτικότερα*, κάτι όμως που δεν ισχύει και για τα γραπτά (κλίση παραδείγματος). Σχηματικά και με κάποιους συμβιβασμούς ενώ στις συνεντεύξεις εκδηλώνεται αντιστρόφως ανάλογη σύνδεση της αύξησης με τη σχολική επίδοση και το οικονομικό στρώμα, στην κλίση του παραδείγματος των παθ. α' τάξης β' συζ. του ερωματολογίου συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο.

Αυτό διδάσκει δύο πράγματα: Πρώτον, ότι ο πραγματικός διαλεκτικός δείκτης της ρηματικής αύξησης δεν εντοπίζεται στην (με ευρεία έννοια) ανώτερη τάξη αλλά πιο χαμηλά στην πυραμίδα και δεύτερον ότι εάν η τάξη αυτή δεν χρησιμοποιεί το διαλεκτικό αυτό χαρακτηριστικό (και όχι τη νόρμα) περισσότερο στην ομιλία αλλά πιέζεται να το δηλώσει στο γραπτό λόγο (οποίος κατά γενική ομολογία κάθε άλλο παρά φιλικά διάκειται προς τις γλωσσικές ποικιλίες), τότε βρισκόμαστε ενώπιον μίας επίδειξης διαλεκτικής γνώσης, η οποία κατά την εκτίμησή μου και για το θέμα που συζητάμε, συνοδεύεται μεν από φανερή τάση απόρριψης αλλά διακατέχεται από συγκεκριμένο κύρος.

Z) Χρησιμοποιώ τον όρο *ελλειπτικότητα* για να χαρακτηρίσω την οικονομία της ΚΔ με τη μη εμφάνιση στη γραμμική ροή της διαλεκτικής ομιλίας στοιχείων, τα οποία στην ΚΝΕ θεωρούνται τουλάχιστον επιβεβλημένα.

Υπάρχει πληθώρα μαρτυριών. Με τα κριτήρια μίας κειμενικής γραμματικής έχουμε μεν σημασιολογικά αποδεκτά εκφωνήματα αλλά με τη στενή δομιστική έννοια σε σχέση με μια πρότυπη γλώσσα (ΚΝΕ) η διάλεκτος λειτουργεί αντιγραμματικά. Ξεκινούν από μη αναμενόμενες διαγραφές στοιχείων μικρότερων της συλλαβής (δεν είναι δηλαδή α-

πλώς κανονικές και ιστορικά αποδεκτές φωνητικές εξελίξεις, οι οποίες δεν ενδιαφέρουν αυτή τη μελέτη) και φτάνουν μέχρι ρήμα ή ρηματικό σύνολο.

Συνοπτικά, οι κυριότερες κατηγορίες αφορούν:

1. Διαγραφή ενός ή περισσότερων στοιχείων, τα οποία στην κατάτμηση σε επίπεδο λέξης δεν συγκροτούν συλλαβή.

Οι συχνότερες περιπτώσεις συναντώνται κυρίως στο τέλος λέξεων, όταν τελειώνει ο ομιλητής, και αφορούν συχνά το *e* της ρηματικής κατάληξης *me*. Συνήθως ακολουθεί απόλυτη παύση. Η μη ολοκλήρωση της αρθρωτικής διαδικασίας σ' αυτά τα παραδείγματα δίνει ένα τόνο από τη φωνητική των βόρειων νεοελληνικών ιδιωμάτων. Π. χ.: c2: to'rodim (το πόδι μου), c32: δεθ_θί'mam (δεν θυμάμαι), c73: 'espasen_da'kristal

2. Διαγραφή στοιχείων, τα οποία συγκροτούν συλλαβή. Συχνά πρόκειται για το τέλος του λόγου. Π.χ. c5: 'ie'nglezzi (sic) 'stimbro (στην Κύπρο), c53: me'dʒa isili'ciassu (με παιδιά ...)

3. Διαγραφή περισσότερων της μίας συλλαβών ή στοιχείων που εκτείνονται πέρα από τα όρια μίας και μόνον συλλαβής, όπως π.χ. c72: 'naxis toafto'ciondo: re'tumenon (το αυτοκίνητο το απαιτούμενο)

Καθόλου σπάνιες δεν είναι οι μαρτυρίες διαγραφής ολόκληρου τμήματος, αρχής γενομένης από τα αριστερά προς στα δεξιά. Η κατηγορία αυτή αφορά συχνά στις πρώτες λέξεις με τις οποίες αρχίζει την απάντησή του ο πληροφορητής σε μία ερώτησή μου. Το νόημα του εκφωνηθέντος για να γίνει σαφές πρέπει να προβληθεί στον πλήρη παραδειγματικό και συνταγματικό άξονα: c29: [Πότε φοβήθηκες πιο πολύ στη ζωή σου;] me 'siyuous al'la 'otan (εν είμαι ...)

4. Απουσία ολόκληρων λέξεων.

Οι περιπτώσεις αυτές αναφέρονται βασικά στην σύνταξη και είναι ίσως και οι πιο ενδιαφέρουσες. Κατά κύριο λόγο πρόκειται για παράλειψη του άρθρου, άκλιτων μερών του λόγου (πρόθεσης, συνδέσμου, αρνητικού μορίου) αλλά και ρήματος (με συχνή την παράλειψη του *είναι*), ρηματικού συνόλου και άλλων:

c32: ja'tine tele'fteos 'xronos (... ο ...)

c3: 'oi ja'ti: e'an# θco'tris 'oΓes (για)

c91: o'pombos 'e'fencen_dζero'ta'lon ikaθi'jitria: 'pombo ja'ti 'effefcis (... εν έφευκεν...). Εκτός περιβάλλοντος το νόημα αποκτά καταφατική σημασία.

c13: [*Είπες ότι γεννήθηκες στην Αγγλία. Είναι και οι δύο σου γονείς Κυπραίои;*] 'oi o pa'terazmu 'anglos i: mi'teramu 'cipria (... είναι ...)

Σε κάθε περίπτωση είναι σαφές ότι τα στοιχεία που αποβάλλονται (ή καλύτερα εμφανίζουν μηδενισμένης μορφής υλική αντιπροσώπευση) χαρακτηρίζονται στον συνταγματικό άξονα με τον μέγιστο δυνατό βαθμό προβλεψιμότητας. Το φαινόμενο αυτό, ως γνωστόν, οφείλεται στην οικονομία κάθε γλώσσας, η οποία βασίζεται στην ευρύτερη αρχή της ελάχιστης προσπάθειας, την παραγωγή δηλαδή του μέγιστου δυνατού όγκου επικοινωνίας με την καταβολή της ελάχιστης δυνατής ενέργειας (φυσικής και διανοητικής). Έτσι αποφεύγεται κατά περίπτωση περιττή αρθρωτική ενέργεια, γιατί σε τελευταία ανάλυση οι παραλείψεις σε όλα τα γραμματικά επίπεδα είναι φωνητικές/ηχητικές απουσίες.

Τα Α είναι διαλεκτικότερα ("μασάνε" περισσότερο τα λόγια τους), πράγμα που σημαίνει ότι τα Κ έχουν πιο προσεγμένο λόγο. Θεωρητικά δηλαδή, τα Κ έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να γίνουν κατανοητά από κάποιον, που δεν μιλά τη διάλεκτο. Στα μικρότερα επίσης του Γ το "μάσημα" είναι σχεδόν διπλάσιο.

Στη σχολική επίδοση παρατηρείται ότι η διαφορά μεταξύ των δυο άκρων είναι υπερδιπλάσια, ενώ η μεταξύ τους περιοχή λίγο ή πολύ έχει τις ίδιες τιμές. Εδώ η μεγάλη διαφορά των ΜΙ (μη ικανοποιητικής επίδοσης) αντικαθρεφτίζει ακριβώς την εντονότερη διαλεκτική τους ομιλία. Πιστοποιείται έτσι η μεγαλύτερη προσοχή με την οποία περιβάλλουν το λόγο τους οι Αρ σε αντίθεση με την εγγενή αδυναμία των ΜΙ.

Η διάλεκτος/"μάσημα" εντοπίζεται επίσης πολύ συχνότερα στο χαμηλότερο οικονομικά στρώμα.

Η σύγκριση των ελλειπτικών περιπτώσεων με τα αντιοικονομικά ΜΑΔ φανερώνει ότι τα Κ, το Λ, οι ανώτερες κυρίως βαθμίδες της κλίμακας επίδοσης, περισσότερο το κατώτερο οικονομικό στρώμα και τα δύο γεωγραφικά άκρα χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη οικονομία

στο σύστημα, δεδομένου ότι συνυπάρχουν λιγότερο αρθρωτική ένταση και χαλαρότητα, μεγέθη εκ διαμέτρου αντίθετα. Κατά τον ίδιο τρόπο η σύγκριση των ΜΑΔ με τις ασταθείς/ασαφείς αρθρώσεις φανερώνει το ίδιο αποτέλεσμα αλλά μόνο ως προς την οικονομική βαθμίδα και το γεωγραφικό άξονα.

Μία υπόθεση λοιπόν ότι εκεί που παρατηρείται συχνότερα η δίπλωση, και άρα εντονότερη "σπατάλη" αρθρωτικής ενέργειας (ΜΑΔ), εκεί παρατηρείται κατά λογική συνέπεια και το αραιότερο "φάγωμα" (ελλειπτικότητα) ή χαλαρότητα (οι ασαφείς δηλ. αρθρώσεις), ελέγχεται εν μέρει ως βάσιμη.

Η) Υπό τον όρο *πλεοναστικότητα* εννοώ, σε αντίθεση με ό,τι συζητήθηκε πιο πριν, την εντύπωση που παρέχει η ΚΔ συγκρινόμενη με την ΚΝΕ ότι "έχει κάτι περισσότερο".

Η αίσθηση αυτή του πλεονασμού φαίνεται να στιγματίζει συχνότερα τη δήλωση της κίνησης ή στάσης εντός χώρου και επί χώρου (*μέσα στο αντί στο, πάνω στο αντί στο*) καθώς και τη δήλωση του μέσου ή της συνοδείας (*μαζί με αντί με*). Κατά τον ίδιο τρόπο εκδηλώνεται και διπλή δήλωση του άρθρου ή της αδύνατης αντωνυμίας. Π. χ.: c71: iso'sti:# i'hesi tu:, c72: e'mis oa'plos ola'os, c45: ma'zzim_meto'a'londu onaðe'fo¹⁵.

Σημαντικό είναι ότι οι περιπτώσεις αυτές αφορούν στη μεγαλύτερη τους πλειοψηφία διηγήσεις. Δεν αποτελούν βεβαίως τον κανόνα αλλά συνιστούν για τη διάλεκτο παράλληλο δομικό σχήμα μέσα στην ευρύτερη κατηγορία των γλωσσικών ποικιλιών. Εκεί που για την νόρμα στην καλύτερη περίπτωση εκδηλώνεται συνύπαρξη των δύο τρόπων, στην ομιλία των πληροφορητών προτιμήθηκε σαφώς η στιγματισμένη

¹⁵ Σε μία αριθμητικά καθόλου ευκαταφρόνητη σειρά μαρτυριών (58 συνολικά) εμφανίζεται το άρθρο ή η αδύνατη αντωνυμία να τοποθετούνται δύο φορές. Με αυστηρώς συντακτικά κριτήρια η διπλή αυτή (και άρα ενισχυμένη δήλωση) είναι πλεοναστική. Δεν έχουμε εδώ καμία αντίθεση με την ΚΝΕ αλλά μάλλον κατάχρηση, θα λέγαμε, μερικές φορές των δυνατοτήτων που προσφέρει η πρότυπη γλώσσα. Οι πιο πολλές μαρτυρίες προέρχονται από διηγήσεις. Αυτό είναι ένδειξη της επίδρασης της διδασκόμενης αλλά και επιδιωκόμενης πρότυπης γλώσσας στην τάξη. Η διπλή πάντως δήλωση επί ονοματεπωνύμων (*ο Αντρέας ο Παπαντρέου*) είναι ακόμα άγνωστη. Έτσι, δεν λέγεται *ο Στάθης ο Ψάλτης* αλλά κανονικά c88: o'stahis 'psaltis. Επισημαίνουμε ότι και για τον ελλαδικό χώρο ισχύει μόνο ως προς τα ελληνικά ονοματεπωνύμια. Δεν λέγεται π. χ. *ο Άλμπερτ ο Αϊνσταϊν*.

δήλωση. Τα όρια μεταξύ ΚΝΕ και ΚΔ είναι, άρα, δυσδιάκριτα. Η διάκριση των περισσότερων περιπτώσεων, ως προς το βαθμό δήλωσης δεν εντάσσεται στη λογική της αντιπαράθεσης νόρμας και διαλέκτου. Πέραν από οποιεσδήποτε κατά περίπτωσιν εκφραστικές ανάγκες η ΚΝΕ προτιμά μάλλον ουδέτερη (στο, με) δήλωση. Για την κυπριακή το ζήτημα δεν καθορίζεται από συγκεκριμένες εκφραστικές ή υφολογικές επιλογές αλλά μάλλον χαρακτηρίζει τις ευρύτερα επικρατούσες δηλωτικές τάσεις των μαθητών της νήσου για το θέμα και μάλιστα όσον αφορά στη λεκτική κατάσταση της διήγησης και της περιγραφής. Υποστηρίζω όμως ότι αντικαθρεφτίζει συγχρόνως και την πραγματική χρήση. Εάν όχι, αντανακλά, αν μη τι άλλο, την έμπρακτη απόδειξη για τη γνώση μιας πρότυπης γλώσσας που έχουν οι πληροφορητές, όσον αφορά το θέμα που συζητάμε.

Υπάρχουν προσέτι περιπτώσεις κατά τις οποίες όντως είναι διάχυτη η ανάγκη για ακριβολογία, έστω και αν είναι παρατραβηγμένο (με τα μέτρα της ΚΝΕ) το επίρρημα. Π.χ.:

c30: 'ixenn* 'enað_ 'dendrom_ meo'rea 'fruta 'pano, c42: 'xtipise 'enas pa sto'Seri (χτύπησε πάνω στο χέρι). Το πάνω επίσης φαίνεται να αποκτά διευρυμένη σημασία (γύρω από, από, όσον αφορά). Π.χ.

c10: e'foren 'enaS_ 'Sali 'pasto:l_ le'mondis (... γύρω από ...)

c18: krat'i'te [sic?] 'panostaili'ka αγα'θα (κρατιέται από ...)

c18: 'si'yuraθa'di mna'ngipron allay'meni 'cejeoygrafika'ce: jir| 'panostusa'θropustis (... όσον αφορά)

Οι ενισχυμένες αυτές δηλώσεις προσλαμβάνονται για τη λαλιά των Κυπρίων ως "λιγότερο διάλεκτος". Τα Α διολισθαίνουν ελαφρώς περισσότερο προς το "ελλαδίτικο". Αντιθέτως, τα Κ αποδεικνύονται πιο παραδοσιακά. Το Γ προτιμά με πολύ μεγαλύτερη διαφορά από το Λ τη σχετικά νεότερη αυτή δομή της γλώσσας. Φαίνεται ότι για τα μικρότερα παιδιά για την κατάσταση της διήγησης η ενισχυμένη δήλωση του άρθρου/αντωνυμίας θεωρείται ότι ταιριάζει στην περίπτωση.

Η υπεροχή της τελευταίας βαθμίδας αποδεικνύει ότι οι "κακοί" μαθητές είτε προσπαθούν να μιμηθούν περισσότερο, είτε υφίστανται πιο έντονες τις επιδράσεις κάποιας αλλαγής. Συγκρίνοντας τη συχνή συμμόρφωση με τη νόρμα στους δείκτες του ερωτηματολογίου μπορούμε να πούμε ότι αυτή η κατηγορία μαθητών *παρασύρεται* από ότι δεν είναι άμεσα προσλήψιμο ως διαλεκτικό. Η σύγκριση με την

ελλειπτικότητα και τα ΜΑΔ (δες σχ. ενότητες) φαίνεται να το επιβεβαιώνει.

Η γεωγραφική κατανομή είναι πολύ ενδιαφέρουσα λόγω της μεγάλης διαφοράς μεταξύ των δύο άκρων γιατί πραγματικά εμφανίζεται η στα δεδομένα ως πλέον νεωτερίζουσα ΠΑΦ να προτιμά την ενισχυμένη δήλωση 15 φορές περισσότερο από την ως πλέον συντηρητική εμφανιζόμενη ΑΜΜ. Υπενθυμίζεται ότι στην πλειοψηφία των δεικτών του ερωτηματολογίου η ΠΑΦ εμφανίζεται με τη μικρότερη υποστήριξη προς τη διάλεκτο (παρέχοντας την εντύπωση ότι οδηγεί στη γλωσσική αλλαγή) και η ΑΜΜ με τη μεγαλύτερη. Και εδώ λοιπόν φαίνεται η "ελλαδίτικη" δομή να συμβαδίζει με τη γενικότερη υποστήριξη αυτής της πόλης προς το καινούργιο. Αντίθετα, η πολύ χαμηλή της συχνότητα ανατολικά συνυπάρχει με τη μεγαλύτερη υποστήριξη προς τη διάλεκτο. Υπό αυτό το πρίσμα θα μπορούσα, *mutatis mutandis*, να χαρακτηρίσω την παρουσία ενισχυμένης δήλωσης ως -dial και την απουσία ως +dial.

Θ) Υπό τον τίτλο *τονικές και ρυθμικές διαφορές μεταξύ Κυπριακής και Κοινής* έχω να παρατηρήσω τα επόμενα:

Ο διαλεκτικός τονισμός του ρήματος στους παρελθοντικούς χρόνους (σε συνάρτηση και με το διαφορετικό κλιτικό παράδειγμα) είναι ακόμα ισχυρός. Υψηλότερη είναι η συχνότητά στα Α, στους μαθητές με χαμηλότερη σχολική επίδοση και στα λιγότερο εύπορα στρώματα. Αξιοσημείωτη είναι η διαλεκτική υπεροχή του Γ έναντι του Λ. Η μεγαλύτερη αντίσταση φαίνεται να προβάλλεται σε γενικές γραμμές στον Ενικό.

Ο τόνος εκτός του ότι στις περιπτώσεις του γ' πληθ. του Παρ./Αορ. καταλήγει να είναι διαφοροποιητικό χαρακτηριστικό ως προς το α' εν. λόγω της τάσης σίγησης του υποχρεωτικού τελικού η (τύπος αυτοί εβάλλα, π.χ. c77: e'kamam_beriu'sies 'ekama:) με αρωγούς την επίταξη της αντωνυμίας και την κατάληξη γ' πληθ. sin περιβάλλει την κυπριακή ομιλία με "δακτυλικά" μέτρα. Η τάση αυτή καθώς και τα προσαρτώμενα στο όνομα και στο ρήμα (αύξηση, αρνητικό μόριο, άρθρο, και, που, απόσπαση και προσκόλληση στο τέλος λέξης στοιχείου, που ακολουθεί, δίκην κατάληξης) υποβάλλουν ένα καθεστώς παρατεταμένης "βαρυτονίας". Αυτό θα μπορούσε να είναι και η αιτία του μη αναβιβασμού του

τόνου στην παραδοσιακή διάλεκτο. Στο γραπτό ερωτηματολόγιο (*δάσκαλός μας*) δηλώνεται μόνο δύο φορές

Παραδοσιακά, ως προς το ρυθμό της ομιλίας, εκτός από τον τονισμό και τον πολύ αδύνατο ακόμη αναβιβασμό, η ρηματική αύξηση και η επίταξη της αντωνυμίας, προσθέτουν μία επιπλέον άτονη συλλαβή στο ρήμα, ενώ το κατέβασμα του τόνου (*εφέραν/σιν*) προκαλεί την αναβολή της θέσης ("μακρού") στη ροή του λόγου κατά ένα χρόνο (KNE: ? — ∪ ? → ΚΔ: ? ∪ — ?). Από την άλλη, ο τονισμός του θέματος στις άλλες περιπτώσεις προκαλεί τονική και ρυθμική διαφοροποίηση μόνο στα "περισπώμενα" (*αγάπουν* έναντι *αγαπούσα*) και τονική αλλά όχι και ρυθμική στα παθ. της α' συζυγίας (*εκάθουμουν* έναντι *καθόμουν-α*). Το βέβαιο είναι εν πάση περιπτώσει ότι *στατιστικά παρουσιάζονται στην κυπριακή ομιλία περισσότεροι άτονοι χρόνοι απ' ότι στην KNE*.

Ειδικότερα, για τον υπερτεμαχιακό τόνο και τη διαλεκτική μουσικότητα γενικά διακρίνουμε με βάση τον κορμό της περί ής ο λόγος φωνητικής σειράς τρεις περιπτώσεις:

α) με παράταση της φωνής και τονική ανύψωση συγχρόνως

(c43: *ceto'mbire stimmi'terandu:#*)

β) με παράταση της φωνής μόνο (c53: *var'ku^{me} 'parapolla.: a'koma*)

γ) ιδιόζουσες περιπτώσεις, όπου συνήθως μέχρι τρεις συλλαβές εντός των ορίων ενός εκφωνήματος περιβάλλονται με *εμφανώς δυναμικούς* τόνους, από τους οποίους ο δεύτερος είναι (με τα μέτρα της KNE) καθαρός παρατονισμός (c45: # *irta'nessotus pa'le:* , c81: *tydi'ame'rizmatos*, c45: *Va'sto'to*, εδώ παρέχεται η εντύπωση ενός "άλογου αναβιβασμού").

Εσφαλμένη αποδεικνύεται, τέλος, η αντίληψη ότι οι Κύπριοι δεν γνωρίζουν τον αναβιβασμό του τόνου. Στις 39 συνολικά μαρτυρίες, που εντοπίσαμε, ένας καθόλου ευκαταφρόνητος αριθμός 7 περιπτώσεων (18%) ανεβάζει τον τόνο. Σε αντίθεση με αλλού οι άριστοι μαθητές φαίνεται εδώ να νεοτερίζουν. Ποσοστό 38% των Αρίστων υποστηρίζει ή χρησιμοποιεί και τον αναβιβασμό.

I) Υπό τον τίτλο *η γλωσσική ποικιλία και οι συγκρούσεις μεταξύ διαλέκτου και νόρμας στην κυπριακή ομιλία* έχω να παρατηρήσω τα επόμενα:

Σε μία διαδικασία εκμάθησης της κοινής (γραπτής) γλώσσας στη βάση μιας καλά χωνεμένης μητρικής γλώσσας δημιουργούνται λόγω της επαφής μεταξύ του συστήματος της διαλέκτου (L_1) και του προς εκμάθηση νέου (L_2) επιδράσεις που είτε διευκολύνουν είτε παρεμποδίζουν την κατάκτηση του τελευταίου¹⁶. Είναι δύο ειδών αυτές οι επιδράσεις:

α) θετικές μεταβιβάσεις¹⁷ από το L_1 στο L_2 ,

β) αρνητικές μεταβιβάσεις¹⁸, που δυσκολεύουν την εκμάθηση του L_2 .

Κατά κανόνα μεγάλες αντιθέσεις μεταξύ των συστημάτων είναι υπεύθυνες για πολυάριθμες αρνητικές μεταβιβάσεις¹⁹. Τρεις είναι οι τύποι των "ενοχλητικών" αυτών αλληλεπιδράσεων των δύο συστημάτων:

α) άμεση μετάθεση. Ένας κανόνας/χαρακτηριστικό από την L_1 λανθασμένα μεταφέρεται στην L_2 ,

β) υπερδιορθωμένη μετάθεση. Λανθασμένη χρήση ενός ήδη εκμαθημένου κανόνα της L_2 σε περιπτώσεις που δεν αφορά,

γ) λανθασμένη χρήση κανόνων της L_2 , εξ αιτίας μιας γενικής αβεβαιότητας σε προκείμενη συστηματική αντίθεση.

Σε αυτή την κατηγορία, με κάποια διεύρυνση που περικλείει περισσότερο την έννοια της *μεταφοράς*, εντάσσουμε εδώ και τις περιπτώσεις "καλαμαρισμών", παντελούς δηλαδή και άστοχης προσπάθειας μίμησης της ελλαδίτικης (αθηναϊκής) φωνητικής. Χαρακτηριστικότερο ό-

¹⁶ Wegera, 1983, 1477-8 και Ammon, 1989, 13.

¹⁷ Ένας Κύπριος μαθητής π.χ. έχει πολύ λιγότερες πιθανότητες να μην γράψει στην έκθεσή του το *άλλος* με ένα *λ* επειδή προφέρει τα λεγόμενα διπλά. Πολύ μεγαλύτερες όμως είναι οι πιθανότητες για ένα παιδί από την Αθήνα. Κατά τον ίδιο τρόπο το *εσωτερικός* μπορεί ευκολότερα να γραφεί με δύο *σ* (βοηθώντας και του *έσω*) στην Κύπρο, όπως και ρήματα με αύξηση εκεί που "δεν πρέπει". Εκ των προτέρων, όμως, δεν ανεμένονται συντάγματα του τύπου *να σε πω* (βόρεια Ελλάδα) αντί *να σου πω*.

¹⁸ Είναι πολυάριθμες. Στο ιστορικό σύστημα της κυπριακής π.χ είναι άγνωστη η χρήση του Παρακειμένου. Στις συνεντεύξεις όμως, χρησιμοποιήθηκε συχνά αυτός ο χρόνος και μάλιστα σε κάποιες περιπτώσεις παντελώς αδικαιολόγητα.

¹⁹ Πολύ πιο εμφανής είναι αυτή η διαδικασία στο λεξικό δανεισμό, όταν η σύγκρουση είναι μεταξύ διαφορετικών γλωσσών. Μεταξύ των Κυπρίων της Αγγλίας ακούει κανείς κανονικά *ο χάσπης/χασπάες* < κατά το *αντράες* (husband), η *ττόστα/οι ττόστες* (toaster), το *λόρι/τα λόρκα* (lorry), το *τσίκκιν, τσικκούν/τα τσικκούθκια* (chicken), το *μπίλι/τα μπίλια* (bill), το *κκίτσιν/τα κίτσια* (kitchen) [Christodoulou-Pipis, 1991, 108-10].

λων είναι το και πολλές φορές επιτιμητικά λεγόμενο /ca'kuðin/ αντί /TSa'khuin/ (μαχαιράκι, τουρκ., caki).

Από τα δεδομένα ο c54 στην ανάγνωση διαβάζει **stapali'a, s_tinakrojali'a** (αφού προηγουμένως η σύγκρουση τον οδήγησε στο **akroja'lja**) αντί /pa'λ(λ)a/, /akroja'λ(λ)a/. Κατά τον ίδιο τρόπο ο c47 με το **vari'unde** θεωρεί ότι αποφεύγει καλύτερα το διαλεκτικό varkunde (<βαριέμαι) και ο c38 με το **ta'ftjora, _da'ftjora** το /'fcora/ (φιόρα, λουλούδια).

Στους c35: **meto'sxillondu**, c40: **o'sxilos** γίνεται προσπάθεια αποφυγής της διαλεκτικής φωνητικής /'SSillos/ με την επίδραση της αναλογίας άσκημα/άσχημα : 'aSSima άρα και σκύλλος : σχύλλος.

Σε κάποιες μαρτυρίες επιχειρείται "απορρινοποίηση", όπως c41: **_bu'potizze pri**, c66: **e'dagosa**, c81: **a_potono'rizzoda**, κάτι που ακούει κανείς στην Ελλάδα ακόμα και από δελτία ειδήσεων. Αντίθετα το ένρινο στο c30: **'engkso** σχηματίζεται μάλλον κατά το επίσης αθηναϊκό /to'ngzeno/, ενώ στο c79: **se'dio kon'matja** είναι σαφής η υπερδιόρθωση. Για να αποφύγει το διαλεκτικό διπλό (kom'matja) ο πληροφορητής το αναλύει ως να επρόκειτο περί ορίων λέξεων: /ton mi'kro/ > [tommi'kro] θεωρώντας το προφανώς ως πιο δόκιμο.

Σε μία περίπτωση η αιτία οφείλεται σαφώς σε μεταφορική εναλλαγή (metaphorical switching):

c47: [*ήταν εμπόδιο η γλώσσα να κάνεις φιλία με ένα Ελλαδίτη;*] 'oi **eθ_θane'bodion** [*sic*] i'γlossa

Σαφής προσπάθεια για μη στιγματισμένο λόγο (σε ένα "πονηρό" ανέκδοτο) είναι η προσφώνηση c18: **ie'reamu**, παρ' όλο που πιο πριν λέει oxra'ramu:

"Η αντίθεση μεταξύ των συστημάτων μπορεί να αξιολογηθεί σαν μία πιθανή πηγή λαθών κατά τη μεταφορά από το L₁ στο L₂. Επειδή όμως κάθε αντίθεση δεν σημαίνει και αυτόματα ότι στοιχειοθετεί μία πηγή λαθών και επειδή ο βαθμός της απόκλισης δεν μας λέει τίποτα για τη σημασία της ως πηγής λαθών εντός μίας ανάλυσης λαθών και επειδή αρνητικά λάθη μεταφοράς δεν είναι τα μόνα λάθη, ούτε μάλιστα τα μόνα λάθη μεταφοράς, πρέπει δίπλα στην αντιπαραβολική ανάλυση να

προχωρήσει και μία ανάλυση λαθών"²⁰. Με άλλα λόγια δεν είναι πάντα η διάλεκτος υπεύθυνη για πιθανά λάθη. Μόνο ένας παράλληλος συνδυασμός φέρνει αποτέλεσμα. Μία ανάλυση λαθών δεν μπορεί να γίνει χωρίς αντιπαραβολή και μία αντιπαραβολική γραμματική από μόνη της δεν οδηγεί σε ανάλυση λαθών.

Ως *ποικιλία* χαρακτηρίζω πρακτικά τα διαφορετικά μέσα, τα οποία χρησιμοποιούνται *διάσπαρτα και όχι σε άμεση αλληλουχία* στην ομιλία για να εκφράσουν βασικά ταυτόσημες σημασιολογικές λειτουργίες.

Από τα προφορικά δεδομένα στην πράξη αυτό σημαίνει κατά τη διάρκεια της ομιλίας:

- 1) συναγωνισμό μεταξύ *en/eni* και *'ine*
- 2) κατάληξη *γ'* προσώπου *sin* έναντι *un/an*
- 3) εφαρμογή κατά περίπτωση διαφορετικών φωνητικών κανόνων
- 4) ποικιλία στο θεματικό φωνήεν
- 5) πρόταξη ή επίταξη της αντωνυμίας, όπως συχνά συμβαίνει π.χ. στα *αρέσει/αρέσκει, λέω/λαλώ*.
- 6) επιλογή διαλεκτικής έναντι κοινής λέξης ή αντίστροφα.
- 7) επιλογή μεταξύ *κάνω/κάμνω* ή *λέω/λαλώ*
- 8) διαλεκτικό ή όχι τονισμό του ρήματος σε συνάρτηση και με την επιλογή θεματικού.

Γλωσσική ποικιλία είναι επίσης και οι περιπτώσεις όπου υπονοείται αλλαγή γραμματικού γένους καθώς και ο διαφορετικός σχηματισμός των χρόνων.

Από την άλλη, με τον όρο *σύγκρουση* εννοώ στη ροή της ομιλίας τη γραμμική και διαδοχική εμφάνιση στοιχείων της διαλέκτου και της νόρμας (ή αντίστροφα), τα οποία αλληλοαποκλείονται. Στις περισσότερες περιπτώσεις είναι εμφανής η προσπάθεια *διόρθωσης* προς την κατεύθυνση της πρότυπης γλώσσας, ενώ λιγότερες είναι οι μαρτυρίες προς την αντίστροφη κατεύθυνση. Στη συντριπτική τους πλειοψηφία δεν πρόκειται περί παρεμβολής (η οποία, ανάλογα με το γραμματικό επίπεδο, χαρακτηρίζεται σε αδρές γραμμές από ανάμειξη των δύο συστημάτων) αλλά για "κατά μέτωπον" αντιπαράθεση.

²⁰ Wegera, 1983, 1478.

Κατ' αρχάς σύγκρουση εμφανίζεται σε όλα τα επίπεδα ως γλωσσικό λάθος υπό τη μορφή παρεμβολής. Πραγματικές και πλήρεις συγκρούσεις μεταξύ ΚΔ και ΚΝΕ εκδηλώνονται στο Λεξικό, στη χρήση του διαφορετικού γένους και πολύ συχνά βεβαίως στη Φωνητική. Είναι αραιότερες στη Μορφολογία και στη Σύνταξη. Π. χ.:

c81: o'gathos

Γάτος + διαλ. κάττος.

c24: ~nθα: ekseli'xti (εννά + θα εξελιχτεί)

Από ιστορικής πλευράς το μόριο για το σχηματισμό του Μέλλοντα, ως γνωστόν, είναι το εννά.

c78: enpare'rtrasumendin_ 'delia (= θα την περάσουμε τέλεια, θα περάσουμε μια χαρά)

Η αντωνυμία επιτάσσεται (έννα περάσουμεν την), κατά το κανονικό σχήμα της ιστορικής ΚΔ (π.χ. περνώ τον), πιθανώς κατά το διαλ. εκάμαμεν την αμπέλιν (φάγαμε και ευχαριστηθήκαμε μέχρι σκασμού).

c36: [] 'esi ~ 'eriksen_ digimo'lia

έσυρεν καί έριζεν

c54: e'perasem_bu'diplamu:# 'mia: 'enaf_ 'fidi#

Διαλεκτικά μία κουφή = ένα φίδι.

c60: cia'ksixasto

Σύγκρουση μεταξύ του αζέχαστος/ζεχνώ και του διαλ. ζιχάννω.

c45: 'ergetun e:Γ'xotam_

Σύγκρουση θεματικού φωνήεντος.

c73:# eδ'dis| ine'diskola ta'pramata

Σύγκρουση μεταξύ εν και είναι.

c79: αδ'den: a'naf an: a'ftenni

Το διαλεκτικό ανάφκει αντικαθίσταται από το επίσης διαλεκτικό α-φτέννει, χωρίς να επιτυγχάνεται ο στόχος για το κοινό ανάβει.

c16: ~'evala| [] 'ex'ο 'vali:

c73: 'enepo| 'enexo apofa'sisi#

Επικρατεί ο "ελλαδίτικος" Παρακείμενος αντί του αρχικού Αορίστου.

c35: # o'vazzì| 'vazzito

Διακρίνω τις συγκρούσεις από το μεγάλο όγκο των ποικιλιών, οι οποίες οφείλονται είτε σε αλλαγή κώδικα, είτε σε παράλληλους τύπους. Οριοθετώ τη διαφορά μεταξύ συγκρούσεων και γλωσσικών ποικιλιών στο γεγονός ότι οι τελευταίες είναι διάσπαρτες παραλλαγές στην ομιλία, δεν έρχονται σε γραμμική και άμεση αντιπαράθεση, αποτελούν δηλαδή κατά κάποιο τρόπο ερανοισμό από το διασύστημα (εννοώ εδώ μόνο τη διαπλοκή της νόρμας με τη διάλεκτο). Η υψηλή συχνότητα συγκρούσεων είναι ανάλογη της πρόθεσης για εναλλαγή κώδικα αλλά φανερώνει ως αντιστρόφως ανάλογη τη σχετική ικανότητα. Από τη σύγκρουση αυτή ο ομιλητής συνήθως προτιμά την κοινή, αραιότερα τη διάλεκτο, ενώ σπάνια εκδηλώνεται συγχώνευση μεταξύ των δύο με την κατασκευή αντιγραμματικών τύπων.

Στην παραμετρική κατανομή δεν παρατηρείται ως προς τις συγκρούσεις ουσιαστική διαφορά μεταξύ των δύο φύλων. Πολύ περισσότερο όμως "υποφέρει" το Γ, πράγμα που υποδηλώνει μεγαλύτερη γλωσσική ανασφάλεια.

Στη σχολική επίδοση διαφαίνεται μία σαφής αύξησή τους στις χαμηλότερες βαθμίδες, ενώ στην οικονομική κατάσταση αποκαλύπτεται μία αντιστρόφως ανάλογη σύνδεση. Φαίνεται έτσι η *δυσκολία των διαλεκτόφωνων* (εάν τους συνδέσουμε με τα κατώτερα οικονομικά στρώματα και συνεπώς με τη χαμηλότερη σχολική επίδοση) στο σχολείο, όπου είναι αναγκασμένοι να ζουν υπό τη συνεχή πίεση γλωσσικών φίλτρων.

Στην οριζόντια διαστρωμάτωση είναι *εκπληκτική η διαφορά μεταξύ των δυο άκρων*. Η ΠΑΦ εμφανίζει τέσσερις φορές πιο ψηλή συχνότητα από την ΑΜΜ. Και εδώ, άρα, το δυτικό τμήμα της νήσου πρωτοστατεί στη γλωσσική αλλαγή, αφού σαφώς εμφανίζει τη συχνότερη συστηματική αντίθεση.

ΙΑ)

Μεμονωμένα παρατηρείται χρήση ρήματος σε ενικό με υποκείμενο σε πληθυντικό (ακλισία;), ενώ δεν λείπουν και νεολογισμοί με την αλ-

λαγή της διάθεσης και των συμπληρωμάτων του ρήματος. Να σημειωθούν τέλος και οι μη αναμόμενες φωνητικές τομές (MAT), κάποιες μαρτυρίες άγνοιας ή ακυριολεξίας γύρω από τη λειτουργία συγκεκριμένων μονάδων καθώς και οι λίγες περιπτώσεις επιδράσεων από ξένες γλώσσες ή και επιβιώσεις από παλαιότερα στάδια της Ελληνικής. Οι μαρτυρίες αυτές, αν και μεμονωμένες (με εξαίρεση τις MAT), χρήζουν προσεκτικότερης και ιδιαίτερης μελέτης γιατί πιθανόν να σηματοδοτούν αλλαγές δομικού τύπου.

V.

Κάθε επιστήμη υπάρχει στην ουσία για διεπιστημονικούς λόγους. Έτσι και η όποια γλωσσική έρευνα τοποθετημένη μέσα σε μία κοινωνία από γλώσσα, κοινωνία που απαιτεί αλλά και προσφέρει ποικίλες προβληματικές γύρω από τη γλώσσα και τους φορείς της, πρέπει να μην αποκόπτει την πρακτική της από το φυσικό της χώρο, εάν δεν θέλει να καταντά μία μορφή πνευματικού αναχωρητισμού. Χρησιμοποιώντας λοιπόν επί του προκειμένου τα σημεία εκείνα τα οποία εμφανίζουν τη μεγαλύτερη αντίθεση με τη νόρμα μπορεί κανείς, μέσω μιας κατά κάποιο τρόπο *"γεωγραφίας λαθών"*, να διδάξει, εάν το επιθυμεί, στους μαθητές της νήσου αποτελεσματικότερα αλλά και οικονομικότερα (αφού δεν θα χρειαζόταν ιδιαίτερη επιμονή στο ήδη γνωστό) την Κοινή Νέα Ελληνική.

Βιβλιογραφικές αναφορές:

Ammon U., 1983: "Soziale Bewertung des Dialektsprechers: Vor- und Nachteile in Schule, Beruf und Gesellschaft", *Dialektologie, ein Handbuch zur deutschen und allgemeinen Dialektforschung*, herausgegeben von Werner Besch/Ulrich Knoop/Wolfgang Putschke/Herbert Ernst Wiegand, zweiter Halbband, Walter de Gruyter/Berlin/New York, σσ. 1499-1509.

Ammon U., 1989: "Bundesrepublik Deutschland (BRD)", *Sociolinguistica, Internationales Jahrbuch fuer Europaeische Soziolinguistik*, herausgegeben von Ulrich Ammon/Klaus J. Mattheier/Peter H. Nelde, 3, *Dialekt und Schule in den europaeischen Laendern*, Max Niemeyer Verlag, Tuebingen, σσ. 10-20.

Anaxagorou N., 1987: "A Comparison of Cypriot Greek Phonology with that of demotic Greek", *Modern Greek Studies Yearbook*, volume 3, σσ. 129-148.

Cheshire J. - Trudgill P., 1989: "Dialect and Education in the United Kingdom", *Dialect and Education: Some European Perspectives*, edited by Jenny Cheshire, Viv Edwards, Henk Muenstermann, Bert Weltens, multilingual matters 53, Clevedon, Philadelphia, σσ. 94-109.

Christodoulou-Pipis I., 1991: *Greek outside Greece-III-, language use by Greek-Cypriots in Britain*, published by Diaspora books for the Greek language research group, Nicosia.

Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο, επιστημονική επιμέλεια Prof. D. Dr. Alfred Rahlfs, Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήναι 1981. Κριτές, 12, 6.

Labov W., 1972: *Sociolinguistic patterns*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.

Μενάρδος Σ., 1969: *Γλωσσικά Μελέται*, δημοσιεύματα του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών III, Λευκωσία.

Μοσχονάς Απ. Α., 1997: *Τα ελληνικά της Κύπρου* (στο Βήμα της 31/08/97) στην παρουσίαση του βιβλίου της Lydia Sciriha: *A question of identity: Language use in Cyprus*, εκδόσεις Intercollege Press, Λευκωσία, 1996.

Sieber P. - Sitta H., 1989: "Schweiz", *Sociolinguistica 3* (όπως πιο πάνω), σσ. 115-127.

Σπυριδάκης Κ., 1952: *Η εκπαιδευτική πολιτική της εν Κύπρω Αγγλικής Κυβερνήσεως (1878-1952)*, έκδοσις γραφείου εθναρχίας Κύπρου, εν Λευκωσία-Κύπρου.

Trudgill P., 1983: *On Dialect, Social and Geographical Perspectives*, Basil Blackwell/Oxford.

Wegera K., 1983: "Probleme des Dialektsprechers beim Erwerb de deutschen Standardsprache", *Dialektologie*, σσ. 1474-1492.

Wiggen G., 1989: "Norway", *Sociolinguistica 3*, σσ. 75-84.

Χριστοδούλου Μ. Ν., 1973: "Ελληνική κοινή και κυπριακή διάλεκτος", *Πρακτικά του πρώτου διεθνούς κυπρολογικού συνεδρίου (Λευκωσία, 14-19 Απριλίου 1969)*, τόμος Γ', νεώτερον τμήμα, μέρος Β', Φιλολογία-Λαογραφία, επιμελεία Θ. Παπαδοπούλου, Μ. Χριστοδούλου, Εταιρεία Κυπριακών Σπουδών, Λευκωσία, σσ. 309-318.